

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Psichologijos institutas

Vilija Švederytė

Edukacinė ir vaiko psichologijos studijų programa
Magistro darbas

8 - 12 metų vaikų lyčių stereotipų ir emocinių bei elgesio sunkumų sąsajos

Darbo vadovė: doc. dr. Neringa Grigutytė

Vilnius 2019

TURINYS

SANTRAUKA	2
SUMMARY	3
SVARBIAUSIOS SAŲVOKOS	4
PRATARMĖ	5
1. ĮVADAS	7
1.1. LYČIŲ STEREOTIPAI	9
1.1.1. Lyties samprata	9
1.1.2. Lyčių stereotipų samprata	11
1.1.3. Lyčių stereotipų raida	14
1.1.4. Lyčių stereotipų teorinis pagrindimas	18
1.2. LYČIŲ STEREOTIPŲ REIKŠMĖ ASMENS SUNKUMAMS	20
1.2.1. Lyčių stereotipų reikšmė emocijoms	21
1.2.2. Lyčių stereotipų reikšmė elgesiui	22
1.2.3. Lyčių stereotipų reikšmė prosocialiam elgesiui	23
2. TYRIMO METODIKA	26
2.1. Tyrimo dalyviai	26
2.2. Tyrimo instrumentai	26
2.2.1. Anketos vaikams apie lyčių stereotipus	26
2.2.2. Galių ir sunkumų klausimynas (SDQ)	28
2.3. Tyrimo eiga	30
2.4. Duomenų analizė	30
3. REZULTATAI	31
3.1. Vaiko elgesio ir emocinių sunkumų analizė pagal lytį	31
3.2. Vaikų lyčių stereotipų analizė	32
3.2.1. Vaikų priskirti lyčių stereotipai	32
3.2.2. Vaikų išskiriami lyčių stereotipai	34
3.2.3. Vaikų lyčių stereotipų analizė pagal lytį	35
3.2.4. Vaikų lyčių stereotipų analizė pagal amžių	40
3.3. Vaikų lyčių stereotipų kiekio, amžiaus, lyties ir elgesio bei emocinių sunkumų sąsajos	41
4. REZULTATŲ APTARIMAS	43
IŠVADOS	47
LITERATŪRA	48
PRIEDAI	54
1 priedas. Informuoto tėvų sutikimo forma	

SANTRAUKA

8 - 12 metų vaikų lyčių stereotipų ir emocinių bei elgesio sunkumų sąsajos. Vilija Švederytė. Vilnius, Vilniaus universitetas. 2019 m. 54 psl.

Šiame tyrime aptariama vaikų lyčių stereotipų reikšmė vaiko gyvenime, išsiaiškinama kokie yra dažniausi lyčių stereotipai ir ar tai siejasi su vaikų turimais elgesio ir emociniais sunkumais. Vis daugiau atsiranda vaikų su emociniais ir elgesio sunkumais, taigi labai svarbu suprasti iš kur tai kyla. Viena iš prielaidų, kad vaiko sunkumai pasireiškia dėl nepritapimo ir negalėjimo savęs realizuoti. Vaiko turimi lyčių stereotipai gali riboti savirealizaciją ir apsunkinti bendravimą su kitais. Taigi keliami prielaidai, jog vaikų lyčių stereotipai gali turėti įtakos vaiko emociniams ir elgesio sunkumams. Tyrime dalyvavo 212 vaikai (99 berniukai ir 113 mergaitės). Tiriamųjų amžius nuo 8 iki 12 metų. Taip pat į tyrimą įsitraukė ir 210 tiriamųjų tėvų bei 23 tiriamųjų mokytojai. Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti kokius lyčių stereotipus turi vaikai, kuo skiriasi berniukų ir mergaičių turimi lyčių stereotipai bei kaip siejasi vaikų lyčių stereotipų kiekis su emociniais bei elgesio sunkumais. Tyrimo metu gauti rezultatai parodė, kad vaikai daugiausia lyčių stereotipų turi apie tai, kad berniukai geresni sporte, geriau taiso daiktus, o mergaitės yra silpnesnės ir jautresnės, geriau šoka bei gamina valgyti. Atlikus analizę paaiškėjo, kad skirtingo amžiaus vaikai turi skirtingą lyčių stereotipų kiekį. Pastebėta, kad 8 metų vaikas turi daugiausiai lyčių stereotipų, o 12 metų – mažiausiai lyčių stereotipų. Apibūdinant mergaites dažniausiai iškyla teiginiai apie jų asmenybės savybes ir išvaizdą, tuo tarpu apibūdinant berniukus vaikai dažniausiai pamini jų atliekamas veiklas bei asmenybės savybes. Taip pat buvo nustatyta, kad nėra didelio ryšio tarp vaikų lyčių stereotipų kiekio ir vaikų elgesio bei emocinių sunkumų. Pavyko pastebėti tik labai silpnas sąsajas, kad padaugėjus lyčių stereotipų labai nežymiai gali padaugėti bendrų vaiko sunkumų ir galimai sumažėtų prosocialaus elgesio.

Raktiniai žodžiai: lyčių stereotipai, elgesio sunkumai, emociniai sunkumai.

SUMMARY

Links between gender stereotypes of 8–12 year old children and their emotional and behavioural difficulties. Vilija Švederytė. Vilnius, Vilnius University. 2019. 54 pages.

The study discusses the significance of children's gender stereotypes in a child's life, identifying the most common gender stereotypes and whether or not they correlate with the behavioural and emotional difficulties that children have. There is a growing number of children with emotional and behavioural difficulties, thus it is crucial to understand where it is coming from. One of the assumptions is that the difficulties the child experiences are caused by the lack of acceptance and self-realization. Gender stereotypes held by the child can limit self-realization and impede communication with others. Thus, it is assumed that children's gender stereotypes may affect the child's emotional and behavioural difficulties. The study involved 212 children (99 boys and 113 girls). The subjects were between the ages 8 and 12. The study also included 210 parents and 23 teachers of the subjects. The aim of the study was to identify the gender stereotypes that children have, the differences in gender stereotypes between boys and girls, and the relationship between the number of gender stereotypes and emotional and behavioural difficulties. The results showed that the most common gender stereotypes were that boys excel at sports and repairing things, while girls are weaker and more sensitive, and are better at dancing and cooking. The analysis showed that children of different ages held different number of gender stereotypes. It was noted that an 8-year-old had the most gender stereotypes, while a 12-year-old had the least. In describing girls, the most common statements had to do with their personality traits and appearance; meanwhile, in describing boys, the children mostly mentioned their activities and personality traits. Moreover, no significant link was found between the number of gender stereotypes and the behavioural and emotional difficulties of children. Only insignificant correlations were observed with regard to the fact that an increase in gender stereotype numbers may slightly increase the overall difficulties a child faces and may potentially reduce prosocial behaviour.

Keywords: gender stereotypes, behavioural difficulties, emotional difficulties.

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

Lyčių stereotipai – tai kultūriškai ir socialiai sąlygojamos nuomonės ir prielaidos apie abiejų lyčių bruožus, savybes, elgesio normas ir jų raišką visuomenėje (Akimova & Karavajeva, 2004).

Emociniai sunkumai – tai apima silpną emocinę savireguliaciją ir silpną empatijos lygį (Anastopoulos et al., 2011).

Vaiko elgesio sunkumai – vaikus trikdančios elgesio problemos, kurių pagrindiniai bruožai yra agresyvumas, prieštaravimai ir antisocialus elgesys (Kallitsoglou, 2018).

Lyčių vaidmenų stereotipai – vidinės nuostatos moterų ir vyrų vietos visuomenėje, jų funkcijų ir socialinių užduočių atžvilgiu (Valackienė, Krašenkienė, 2007).

Lyčių stereotipų lankstumas – Tai supratimas, kad tam tikri stereotipai, kurie priskiriami berniukams gali būti tinkami ir mergaitėms ir atvirkščiai (Trautner et al., 2003).

Lyčių vaidmenys (angl. gender roles) – visuomenės nustatytos normos kaip turi elgtis moterys ar vyrai (Egan & Perry, 2001).

Lyties tapatumas (angl. gender identity) – tai pagrindinė asmens vyriškumo ir moteriškumo egzistencinė prasmė, kuri paprastai atitinka biologinę lytį (Eagly & Wood, 2017).

PRATARMĖ

„Jei tikimasi, kad moterys atliks tuos pačius darbus kaip ir vyrai, mes turime juos išmokyti tų pačių dalykų“

– Aristotelis

Augdamas vaikas formuojasi ir kaip žmogus, ir kaip asmenybė. Vaiko išgyvenimai, patyrimai ir socialinė aplinka ateityje turės įtakos jo susiformavusioms nuostatoms ir įsitikinimams. Pastariesiems formuojantis kyla daug klausimų ir apie lytį. Vaikas, ieškodamas atsakymų į kilusius klausimus, dažnai susiduria su visuomenėje ir artimoje aplinkoje vyraujančiu stereotipiniu požiūriu į vyriškumą ir moteriškumą. Mūsų visuomenėje vis dar stipriai išsiskinę lyčių stereotipai. Tą rodo mergaitėms ir berniukams priskiriamos tam tikros spalvos bei žaislai, dažnai paskirstomi moteriški ir vyriški darbai, veiklos, būreliai. Stereotipinis mąstymas apie vyrų ir moterų savybes siaurina požiūrį į kitus ir save, riboja galimybes, interesus ir įgūdžius. Toks požiūris apie lyčių skirtumus ir jų vaidmenis diegiamas vaikui nuo mažumės.

Stereotipinis požiūris veda link diskriminacijos jei žmogus nesielgia ar neatrodo pagal visuomenės nustatytas normas – taip, kaip numato lyčių stereotipai. Toks žmogus gali būti diskriminuojamas ir atskiriamas/išmetamas iš grupės (Mulvey & Killen, 2015). Tačiau priklausyti kažkokiai grupei ir būti priimtam kitų yra labai svarbus poreikis, apie kurį jau 1943 metais kalbėjo ir puikiai žinomas humanistinės krypties pradininkas A. Maslow. Jis pristatė poreikių piramidę, kurioje kaip vienas svarbiausių poreikių ir yra socialinis poreikis. Tai poreikis turėti draugų ir priklausyti grupei. A. Maslow kalbėjo ir apie kitą labai svarbų, dar vadinamą „aukščiausiu“ – savęs realizavimo poreikį (Maslow, 1967). Šis poreikis yra apie savirealizaciją, kai žmogus gali tapti tuo, kuo jis iš tikrųjų yra ir nori būti. Tai yra, kad jo gyvenimo nevaržo visuomenės primesti stereotipai ar nustatytos normos. Nepatenkinti poreikiai gali turėti įtakos vaiko elgesiui ir emocijoms. Apie tai kalbėjo socialinio mokymosi idėjų šalininkai, kurie teigė, kad nepatenkinti vaiko poreikiai ir neišspręsti vidiniai vaiko konfliktai paskatina pirmąsias agresijos išraiškas. Antisocialus elgesys dažnai bent iš dalies būna vedamas siekio laužyti socialines normas (Nasvytienė, 2005). Vaikas, kuris nepritampa ar nepritaria socialiai priimtoms normoms, gali joms priešintis ir elgtis prieš visuomenės nustatytas normas. Yra pastebimos tendencijos, jog įžeidinėjami, erzunami ir atstumti vaikai tampa agresoriais. Bendraamžių atstūmimas pradinėje mokykloje yra įvardijama kaip veiksnys, dėl kurio gali atsirasti agresyvus elgesys viduriniojoje vaikystėje ir paauglystėje (Nasvytienė, 2005).

Vaikystėje, labiau nei kituose amžiaus tarpsniuose, pastebima emocijų įtaka elgesiui (Cole, Dennis, Smith-Simon, & Cohen, 2009). Taigi jei dėl išorinių ir vidinių dirgiklių vaikas jaučia spaudimą, nepasitenkinimą tuo kas vyksta aplink jį, jaučiasi nepriimtas ar nepritampa – yra galimybė, kad jis turės elgesio ir emocinių sunkumų. Tada vaikui gali kilti vidiniai konfliktai tarp to, koks yra visuomenės požiūris ir kokios yra jo galimybės ir norai, gali kilti abejonės savo jėgomis bei sugebėjimais, atsirasti natūrali konfrontacija tarp buvimo „tinkamu“ savo lyties atstovu ir buvimo savimi.

Analizuojant mokslinę literatūrą nepavyko aptikti darbų, kuriuose būtų ieškoma sąsajų tarp vaikų lyčių stereotipų, jų emocinių bei elgesio sunkumų, socialinio elgesio ir santykių su bendraamžiais. Taigi tyrimų apie tai, kaip vaikai supranta lyčių stereotipus, kokius juos skiria ir kaip tai veikia jų elgesį ir emocijas, labai trūksta. Šio darbo pagrindinis tikslas nustatyti ar yra ryšys, ir jei yra - koks jis tarp 8 – 12 metų vaikų turimų lyčių stereotipų ir jų emocinių bei elgesio sunkumų.

1. ĮVADAS

Šiuolaikinėje visuomenėje itin dažnai keliama vaikų emocinių ir elgesio sunkumų problema. Dažnai tėvai kreipiasi į psichologus, pedagogus, ieško informacijos knygoje, lankosi seminaruose, kad atrastų atsakymus į klausimus: kaip reaguoti ir ką daryti, kad vaikas tinkamai elgtųsi ir nepatirtų emocinių sunkumų. Tačiau tėvai pradeda ieškoti pagalbos tada, kai problema jau būna įsisenėjusi. Paskutiniųjų dešimtmečių tyrimai parodė, jog labai svarbu į vaiko psichines, emocines ir elgesio problemas reaguoti kuo anksčiau (Nikolaev, Baranova & Petunova, 2016; Boe, Hysing, Skon & Breivik, 2016). Idealiu atveju reikėtų vykdyti prevencijas, kurios užkirstų kelią sunkumų ar net sutrikimų atsiradimui. Todėl svarbu išsiaiškinti kas turi įtakos vaiko emociniams ir elgesio sunkumams.

Jau prieš kelis dešimtmečius Plant, Hyde, Ketner ir Devine (2000) rašė apie tai, kad asmeninės nuostatos veikia žmogaus elgesį. Žmonės savo tapatybę kuria gaudami informaciją iš socialinės grupės, kuriai jie priklauso ir iš socialiai priimtų bendrų įsitikinimų apie jų grupės ypatumus (Retelsdorf, Schwartz & Asbrock, 2015). Tai atitinka Tajfel ir Turner (1979) socialinės tapatybės teorijos prielaidą, kad turimi stereotipai apie socialines grupes gali paveikti asmens požiūrį į save (Wood & Eagly, 2015). Stereotipai yra labai galingi formuodami šališkus lūkesčius ir elgesį grupėse, ypač kalbant apie plačias kategorijas, pvz., lytį (Retelsdorf, Schwartz & Asbrock, 2015).

Viena iš prielaidų, kas galėtų lemti vaiko elgesio ir emocinius sunkumus – tai jį supanti aplinka ir jo asmeninės nuostatos į tam tikrus dalykus (Plant, Hyde, Ketner, & Devine, 2000). Tyrimais nustatyta, kad berniukai ir mergaitės jau nuo mažens yra auginami skirtingai. Mergaitės yra skatinamos būti rūpestingomis, ugdomi jų socialiniai gebėjimai, o berniukai yra mokomi būti nepriklausomais ir savarankiškais. Šie ankstyvieji socialiniai skirtumai galimai kuriami dėl nuostatų, siekiant konkrečios vaiko socialinės orientacijos, susijusios su rūpestingumu ir agresija. Nuostatos (angl. attitudes) apima jausmus, mintis ir veiksmus. Tai gali būti ilgalaikis asmens ar objekto vertinimas ar kitokia emocinė reakcija į žmones (Pickens, 2005). Nuostatos padeda įsivardinti matomas situacijas, suprasti kaip jos vyksta, taip pat apibrėžti pačią situaciją ir objektus joje bei skatina tam tikrą žmonių elgesį. Iš žmogaus nuostatų kyla ir stereotipai. Stereotipai apibrėžiami kaip asmeniniai įsitikinimai apie žmonių grupę, taip nusprendžiant jų asmeninius požymius (Koch, D’Mello, & Sackett, 2015; Valiquette-Tessier, Vandette, & Gosselin, 2016). Stereotipai apie grupę lemia lūkesčius, kaip tos grupės nariai turėtų elgtis. Stereotipai gali būti automatiški, netyčiniai ir tikslūs, jie gali sukelti šališkumą, netikslų vertinimą, apibendrinimą, o ne išreikšti asmens tikrąsias savybes (Koch, D’Mello, & Sackett, 2015). Dažniausiai stereotipai veikia

automatiškai ir žmonės dažnai nesupranta, jog juos naudoja ar taiko (Cox, Devine, Bischmann, & Hyde, 2015). Taigi tai, kaip žmogus reaguos į kitą žmogų, kaip jį priims - dažnai priklauso nuo jau turimų ir susidarytų stereotipų.

Lyčių stereotipai turi įtakos ne tik susidarant nuomonę apie kitus, bet ir pačio žmogaus gyvenime. Yra išskiriamas vienas ir pagrindinis lyties tapatumo aspektas, su kuriuo sutinka daugelis psichologų: lyties tapatumas lemia vaiko bendrą savęs supratimą (Ashmore, Deaux, & McLaughlin-Volpe, 2004). Lyties tapatumas tai - kaip žmogus suvokia savo lytį, kaip jis supranta kas jis yra – moteris ar vyras, mergaitė ar berniukas. Lyčių stereotipai, kuriuos teikia visuomenė – turi įtakos vaiko lyties tapatybei. Jau vaikystėje susiformavę lyties stereotipai pastebimi pačio vaiko savęs vertinime, kai jis vertina savo lyties grupę (Devlin, 2006). Tai yra vaiko asmeninės nuostatos į save ir kaip jis turi elgtis. Egan and Perry's (2001) teigia, kad lyčių lygybės suvokimas galėtų būti tapatinamas su pasitenkinimu savo lytimi. Taigi vaiko susiformavę stereotipai gali turėti įtakos jo elgesiui, savęs ir kitų priėmimui, jo emocijoms, kurios priklauso nuo to, kaip jis jaučiasi.

1.1. LYČIŲ STEREOTIPAI

Siekiant suprasti lyčių stereotipų prigimtį ir jų daromą įtaką konkrečiam žmogui, reikia pažvelgti giliau į tai kas yra lytis, kokia lyties samprata, koks yra vyriškumo ir moteriškumo sąvokų suvokimas, kokios lyčių stereotipų įtakos ir kaip jos reiškiasi kasdienybėje.

1.1.1. Lyties samprata

Lyties samprata jau senai kelia daug klausimų. Nuo pat seno žinomos ir išskiriamos dvi pagrindinės žmogaus lytys: vyras ir moteris. Dažnai galima išgirsti, kad skirtingų lyčių žmonės – labai skirtingi. Lytis, kaip ir rasė, yra kiekvieno individo tapatumo skiriamasis bruožas - vienas pagrindinių tapatybės komponentų. Ji apima biologines, dvasines, psichines ir sociokultūrinės aiškinimo perspektyvas, grindžiamas lygybės nuostatomis. Abi lytys yra lygiavertės ir privalo turėti vienodas teises. Apibrėžiant lyties sampratą, dažniausiai išskiriamos dvi svarbiausios sąvokos: lytis (biologinė lytis *angl. sex*) ir giminė (socialinė - psichologinė lytis *angl. gender*) (Costa, Terracciano & McCrae, 2001; Auhadeeva, Yarmakeev, & Aukhadeev, 2015). Nors šios dvi sąvokos dažnai būna maišomos ir vartojamos kaip sinonimai, jos turi skirtingas reikšmes.

Biologinė lytis. Tai biologiškai ir fiziologiškai pagrįsti faktai ir skirtumai, kuriuos turi vyras ir moteris (Auhadeeva, Yarmakeev, & Aukhadeev, 2015). Remiantis šia samprata, žmogus kaip vyras ar moteris identifikuojamas nagrinėjant fizinius bruožus. Lytys turi matomus fizinius skirtumus,

būtent todėl pirmiausia savo lyties tapatumą vaikai sieja su biologinės lyties samprata. Biologinė teorija teigia, kad su lytimi susiję skirtumai atsirado dėl įgimtų temperamentinių skirtumų tarp lyčių. Manoma jog tai išsivystė natūraliai, kad lytys skiriasi srityse, kuriose jos susidūrė su skirtingomis adaptacijos problemomis evoliucijos istorijoje (Costa Jr., Terracciano, & McCrae, 2001). Pavyzdžiui, dėl biologinių priežasčių, įskaitant nėštumą, gimdymą ir žindymą, moterys santykiuose su vaikais daugiau investavo nei vyrai. Moterys, kurios buvo malonesnės ir puoselėjančios santykį su vaiku, galėjo skatinti savo vaikų išlikimą ir įgijo evoliucinį pranašumą šioje srityje. Taigi moterų vaidmuo siejamas su namų ruoša ir vaikais, iš jų buvo tikimasi pasyvumo, atsidavimo ir emocionalumo (Costa Jr., Terracciano, & McCrae, 2001). Tuo tarpu iš vyrų buvo tikimasi, jog jie apsaugos ir aprūpins šeimą, tad jie turėjo būti tvirti, savarankiški, užsispyrę, nepriklausomi ir veiklūs.

Dabar visuomenėje pastebimas kiek kitoks lyčių modelis. Jaunesni žmonės turi visai kitokią požiūrį ir supratimą apie lytis nei ankstesnių kartų atstovai, o tai daro poveikį visiems: vaikams, šeimoms, organizacijoms ir institucijoms. Vis dažniau suprantama, kad kiekvienas individas, nepriklausomai nuo lyties, skiriasi savo gabumais, elgesiu ir patiriamomis emocijomis. Todėl, norint apibūdinti vyrus ar moteris, rizikinga išskirti bendrus, tinkančius vienai ar kita lyčiai bruožus.

Svarbu suprasti, kad yra ne tik biologinė lyties pusė, kuri atskleidžia pakankamai aiškiai matomus lyčių skirtumus. Vyrai ir moterys skiriasi savo elgesiu ir vyriškumo bei moteriškumo sociokultūrine reikšme. Tačiau šie socialiniai – psichologiniai lyčių skirtumai nėra lengvai pastebimi. Todėl ne mažiau svarbi ir kita lyties samprata, kurią vieni autoriai vadina *gimine*, o kiti – *socialine lytimi*.

Socialinė lytis. Tai lyties samprata, kuri suprantama kaip moteriškumo ir vyriškumo sociokultūrinė reikšmė. Socialinė žmogaus lytis nulemia žmogaus elgesį, vaidmenis, lūkesčius ir socialinę veiklą. Įsitikinimai apie tam tikrą lyčių elgesį gali būti labai stiprūs. Dažnai išskiriami tokie lyčių stereotipai kaip kad: berniukai geriau mokosi matematikos ir yra protingesni nei mergaitės (Bian, Leslie, & Cimpian, 2017). Tačiau socialinės psichologijos teoretikai teigia, kad dauguma lyčių skirtumų atsiranda dėl lyčių vaidmenų, apibrėžiančių tinkamą vyrų ir moterų elgesį (Costa Jr., Terracciano, & McCrae, 2001).

Tyrėjai vis dar nesutaria, ar lyčių vaidmenys yra kultūriniai padariniai, ar jie atspindi esamus ir natūralius lyties skirtumus gebėjimuose, emocijose ir elgesyje (Costa Jr., Terracciano, & McCrae, 2001). Dažnai tikrai aiškiai pastebimi lyčių skirtumai, kurie egzistuoja gebėjimuose, interesuose ir profesijose. Tai bando paaiškinti empatizuojančios ir sisteminančios teorijos šalininkai, kurie teigia, kad visų lyties skirtumų priežastis yra santykinis dviejų kognityvinių procesų pasiskirstymas. Tai yra, kad moterys labiau išgyvena (išreiškia daugiau emocijų), toks elgesys naudingas norint suprasti

žmones. Tuo tarpu vyrai sistemina, tai yra tam tikrų reiškinių interpretavimas, kai naudojantis taisyklėmis pagrindžiamos sistemos. Terminai „vyrų ir moterų smegenų tipas“ reiškia suteiktą pirmenybę vienam procesui nei kitam (Svedholm-Häkkinen, Ojala, & Lindeman, 2018). Feministiniai šaltiniai ir kiti (1978 - 1988) nurodė, kad lytis yra „pagrindinė kategorija, kuria organizuojamas socialinis pasaulis“ (Sheldon, 1990). Gilligan (1992) pastebėjo, kad vyrams ir moterims būdingi skirtingi pažinimo stiliai. Moterys yra labiau priklausomos nuo kitų, turi tarpusavio priklausomybę socialiniame tinkle ir moralinę atsakomybę rūpintis kitais. Moterys yra kūrybiškos, paprastai nepritaria agresijai ir jaučiasi atsakingos išlaikyti tvarką savo susikurtame socialiniame gyvenime (Buckner & Fivush, 1998). Vyrai pasižymi ypatingais pasiekimais ir įgūdžiais, kurie juos išskiria arba atskiria nuo pasaulio. Net tada, kai vyrai kalba apie kitus, tai paprastai yra individualios sėkmės istorijos kontekste (Buckner & Fivush, 1998). Šie socialiniai - kognityviniai lyčių skirtumai pastebimi jau ankstyvame laikotarpyje - vaikų žaidimo metu (Sheldon, 1990) ir bendravimo stiliuje (Leaper, 1991).

Tuo tarpu kiti tyrimai teigia, kad jau ankstyvame vaiko vystymosi etape visuomenės priimti lyčių vaidmenys yra internalizuojami, taigi ilgainiui vaikas formuojamą požiūrį bei vertinimą perima iš aplinkos – taip susidaro ir lyčių stereotipai.

1.1.2. Lyčių stereotipų samprata

Mokslinėje literatūroje sutinkama labai daug lyčių stereotipų apibrėžimų. Visuotinai priimama, kad bet koks vyro ir moters skirstymas į grupes, remiantis asmenine kritine nuomone ir faktais nepagrįstomis įžvalgomis, turi neigiamos įtakos visuomenės gyvenime. Lyčių stereotipai ne tik apibūdina stereotipiškus įsitikinimus apie vyrų ir moterų bruožus, bet ir nurodo, kokie turėtų būti vyrai ir moterys (Devlin, 2006). Šiame apibrėžime šnekama apie tai, kad lyčių stereotipai nurodo, kaip žmonės būdami tam tikros lyties, turi elgtis, atrodyti ir kokie turėtų būti. Tuo tarpu D. Myers (2008) teigdamas, jog lyčių stereotipai – tai tam tikri nuolatiniai, schematizuoti kokios nors žmonių grupės apibendrinimai, dažnai netikslūs vaizdiniai - papildo ankstesnį Devlin (2006) apibrėžimą, pridėdamas, kad dažnai stereotipai neatitinka tikrovės, o yra tiesiog asmeninės nuostatos apie tam tikrus dalykus. Kiti tyrėjai - Akimova & Karavajeva (2004) teigia, jog lyčių stereotipai – tai kultūrinės ir socialiai sąlygojamos nuomonės ir prielaidos apie abiejų lyčių atstovų savybes, elgesio normas, bruožus ir jų atspindį visuomenėje. Lyčių vaidmenų stereotipai – vidinės nuostatos moterų ir vyrų vietos visuomenėje, jų funkcijų ir socialinių užduočių atžvilgiu (Valackienė, Krašenkienė, 2007) arba tai, ką žmonės mano apie vyrų ir moterų elgesį, ko iš jų tikimasi, kokie vaidmenys jiems priskiriami. Visuomenėje nors ir pripažinti kaip žalingi, lyčių stereotipai yra priimami kaip norma.

Daug ir įvairių lyčių stereotipų apibrėžimų randama mokslinėje publicistikoje, tačiau apibendrinant juos visus galima teigti, kad lyčių stereotipai – tai apibendrinimai, kuriais siekiama suformuoti tam tikrą požiūrį į atskirą lytį, ji nesąmoningai perduodama kitiems ir dažnai yra tiesiog priimta nuostata, kuri nepagrįsta jokiais faktais. Tai reiškia, kad asmenys dažnai perima stereotipus kaip neginčytinas tiesas ir pagal tai vertina kitus bei save. Šiuo apibendrintu apibrėžimu remiamasi ir atliekant šį tyrimą.

Lyčių stereotipų pagalba visuomenė supranta pasaulį ir savo vietą tame pasaulyje. Jie įprastai leidžia žmogui jaustis saugiam kintančioje aplinkoje ir būna tarsi atspirties taškas, kai reikia greitai rasti sprendimą – tada žmogus gali pasinaudoti nusistovėjusiomis nuostatomis (Pickens, 2005). Tačiau jei žmogus jaučiasi kitoks, tai susiformavę stereotipai apsunkina jo pažinimą, nes visuomenė vadovaujasi iš anksto sudaryta nuomone.

Kiekvienoje visuomenėje moteriški ir vyriški vaidmenys yra pagrindinių gyvenimo sričių pasiskirstymo pagrindas. Dažnai sakoma, kad moterys ir vyrai iš prigimties labiau linkę į vienus ar kitus dalykus, tačiau realybėje galima pastebėti, jog tokie gebėjimai susiformuoja jau pirmaisiais vaiko gyvenimo metais ir priklauso nuo to, kokioje aplinkoje vaikas augo (Csinos, 2010).

Tyrimai apie vaikų lyčių stereotipus buvo pradėti 1970 metais. Atlikus tyrimus buvo išsiaiškinta, kad vaikai pradeda internalizuoti lyčių stereotipus nuo 2 metų ir išlaiko stereotipinius įsitikinimus visą vaikystę (Miller, Lurye, Zosuls, & Ruble, 2009).

Aplinka, kurioje vaikas auga turi labai didelę įtaką susidarantiems vaiko stereotipams. Rusijos psichologas L. Vygotsky teigia, kad vaikai vystosi konkrečioje kultūrinėje aplinkoje, kuri daro įtaką jų vystymosi procesams (Csinos, 2010). Bem (1981), Huston (1988), Herrmann (1992) ištyrė, kad lyties stereotipas veikia suvokimą ir atmintį, bei daro įtaką žmogaus asmenybei, jo požiūriui į save bei savęs pateikimui (Buckner & Fivush, 1998). Beveik visi vaikai apie lyčių stereotipus sužinojo iš tėvų perduodamo požiūrio arba vertybių, iš žiniasklaidos, taip pat daug informacijos apie lytis vaikai sužino mokykloje (Maccoby, 2002). Taigi galima išskirti 3 pagrindinius informacijos šaltinius, kuriuose vaikai semiasi žinių apie lyčių stereotipus:

Tėvų įtaka. Ankstyvoje vaikystėje įprastai daugiausiai laiko su vaikais praleidžia tėvai. Jie apsprendžia vaiko dienos eigą bei veiklas bei kontroliuoja vaikų prieigą prie žaislų ir žiniasklaidos turinio. Taigi tai, kaip tėvai elgiasi ir socializuoja savo vaikus, gali paveikti vaiko lyties tapatumo raidą ir jo stereotipus. Tėvai dažnai vaikams perduoda savo lyčių stereotipų turinį (Cristofaro & Tamis-LeMonda, 2008). Tyrime apie mažas pajamas gaunančias Puerto Riko, Meksikos ir Dominikonų imigrantų šeimas mokslininkai parodė, kad pokalbiuose su sūnumis buvo daugiau kalbama apie veiklas susijusias su veikimu, kažko darymu, nei pokalbiuose su dukromis. Tuo tarpu pokalbiuose su dukterimis buvo daug dažniau minima fizinė išvaizda, estetika nei pokalbiuose su

sūnumis (Cristofaro & Tamis-LeMonda, 2008). Kiti tyrimai parodė, kad tėvai taip pat gali išreikšti lūkesčius dėl tinkamų vaiko emocijų, priklausomai nuo vaiko lyties. Jie subtiliai nurodo, kad mergaitės gali išsigąsti, o berniukai neturėtų išsigąsti, arba jei išsigąsta, negali to parodyti (Endendijk, Groeneveld, van der Pol, van Berkel, Hallers-Haalboom, Bakermans-Kranenburg, & Mesman, 2017). Taigi vaikai mokosi apie lytį nuolat: pasakojimai ar kalbėjimas apie asmeninę patirtį taip pat padeda vaikams daugiau sužinoti apie lyčių vaidmenis, stereotipus ir lyties tapatybę. Gebėjimas įvardinti žmones pagal jų lytį yra svarbus lyties tapatybės komponentas ir reiškia koncepcinį lyčių kategorijų supratimą, tai reiškia, kad jei vaikas gali įvardinti kitus pagal jų lytį, jis suvokia ir tai, kokia yra jo lytis.

Tėvų formuojami stereotipai pastebimi ir mokymosi aplinkoje. Vienas iš dažniausiai girdimų mokymosi lyčių stereotipų – matematiką geriau supranta berniukai. Buvo atlikta nemažai tyrimų būtent šio stereotipo pagrindu. Tyrėjams pavyko išsiaiškinti, kad mokytojai ir tėvai perduoda savo lyčių stereotipais grįstus lūkesčius apie mergaičių matematinius gebėjimus. Jacobs ir Eccles (1992) nustatė, kad pagrindiniai stereotipiniai mamų įsitikinimai buvo apie dukterų ir sūnų matematinius gebėjimus. Be to, Frome ir Eccles (1998) darbas parodė, kad motinos buvo linkusios nepakankamai įvertinti jų šeštosios klasės dukterų matematinius gebėjimus ir pervertinti jų sūnų matematinius gebėjimus (Quinn & Spencer, 2001). Šie lyčių stereotipais grįsti tėvų, mokytojų ir visuomenės lūkesčiai ir įsitikinimai tikrai daro poveikį mergaičių požiūriui į matematiką. Jacobs ir Eccles (1992) nustatė, kad motinų suvokimas apie jų vaikų gebėjimus daro įtaką vaikų suvokimui apie savo sugebėjimus. Nepasitikėjimas dukterų matematiniais gebėjimais turi įtakos mergaičių pasitikėjimui savimi atliekant matematinės užduotis, o tai lemia žemesnius matematinius pasiekimus (Quinn, Spencer, 2001).

Bendraamžių įtaka. Bendraamžiai turi didelę įtaką vaikų lyties saviraiškos, stereotipų ir pažiūrų raidai (Leaper & Friedman, 2007). Pradedant nuo ikimokyklinio amžiaus ir tęsiantis vaikystei, bendraamžiai taip pat dalyvauja tiesioginiame mokyme. (Mulvey & Killen, 2015; Coyne, Linder, Rasmussen, Nelson & Birkbeck, 2016). Jau pradinių klasių vaikui lyčių stereotipai gyvenime atlieka svarbų vaidmenį. Atlikus tyrimą, kurio metu buvo klausama, ar nestereotipinis elgesys yra tinkamas, ar ne, beveik visi pradinių klasių vaikai sako, kad toks elgesys yra priimtinas; tačiau tie patys vaikai nurodo, kad jie neigiamai reaguos, jei pastebės lyčių neatitikimą ir atsisakys žaisti su tokį elgesį eksponuojančiu vaiku (Olson & Enright, 2018). Taip pat tyrimo metu paaiškėjo, kad pradinių klasių amžiaus vaikai, labiau bendrauja su tais bendraamžiais, kurie atitinka savo lytį atspindinčias normas (pvz., mergaites, kurios lakuojasi nagus), negu lyties neatitinkančius bendraamžius (pvz., berniukus, kurie lakuojasi nagus) (Olson & Enright, 2018).

Neatitinkančio lyčių stereotipų vaiko gali laukti skaudžios pasekmės. Tyrimais nustatyta, kad elgiantis nestereotipiškai didėja bendraamžių smurto tikimybė, įskaitant fizinę, žodinę ir santykių agresiją bei socialinę atskyrimą. Ypatingai vyresni vaikai ir paaugliai, kurie neatitinka lyčių stereotipų keliamų lūkesčių, gali būti atstumti jų bendraamžių arba klasės draugų ir vadinami „keistuoliais“ (Toomey, Card, & Casper, 2014). Lyčių stereotipai taip pat gali apriboti mergaičių ir berniukų galimybes (Mulvey, Rizzo, & Killen, 2016).

Visuomenės įtaka. Visuomenė taip pat gali paveikti vaikų žinias apie lyčių stereotipus ir jų naudojimą. Nepaisant bandymų keistis per pastaruosius keletą dešimtmečių, žiniasklaida vis dar perteikia stereotipinius pranešimus, kurie moko ir stiprina tradicinius lyčių vaidmenis (Miller, Trautner & Ruble, 2006; Stone, Brown, & Jewell, 2015; Coyne, Linder, Rasmussen, Nelson & Birkbeck, 2016). Atlikti tyrimai rodo, kad televizijoje, filmuose ir knygose labiau išskiriami berniukai. Hamilton ir kolegų (2006) vaikų knygų tyrime paaiškėjo, kad vyriškos lyties pagrindinių veikėjų buvo beveik dvigubai daugiau negu moterų. Tai pabrėžia nelygybę tarp lyčių ir net tada, kai vaikų literatūros autoriai renkasi vienodą vyrų ir moterų pagrindinių veikėjų skaičių, knygose yra mažiau mergaičių ir moterų iliustracijų (Gooden & Gooden, 2001). Reklamose pastebima tendencija, kad rodomos moterys būna jaunos ir pristato produktus namų tvarkai ir švarai palaikyti; labai tikėtina, kad moterys bus rodomos namuose, priklausomame vaidmenyje, tuo tarpu vyrai, labiau tikėtina, kad bus pateikti kaip nepriklausomi ir vyresni, labai tikėtina, kad jų personažas nebus siejamas su namais (Knoll, Eisend & Steinhagen, 2011). Remiantis atliktais tyrimais galima teigti, kad televizija ir žiniasklaida taipogi veikia vaikų žinias ir kuria lyčių stereotipus.

Svarbu tai, kad ne visi lyčių stereotipai turi tokį patį socialinį statusą. Tyrimai parodė, kad renkantis su lytimi susijusią veiklą berniukams yra keliami aukštesni reikalavimai, nei su lytimi susijusios veiklos pasirinkimui mergaitėms (Miller, Trautner & Ruble, 2006). Dažnai berniukai yra labiau nuvertinami jei užsiima veikla, kuri stereotipiškai priimta kaip moteriška (pvz., žaisti su lėlėmis), nei mergaitės, kurios užsiima stereotipiškai priimta, kaip vyrų veikla (pvz., žaisti su sunkvežimiais) (Mulvey, Rizzo, & Killen, 2016).

Stereotipai apie lyčių skirtumus pastebimi nuolat. Dažniausiai kalbant apie mergaites, jos apibūdinamos su išvaizda susijusiais terminais (pvz. minimos suknelės, papuošalai, plaukai, makiažas ir kvepalai) (Miller, Lurye, Zosuls, Ruble, 2009). Mergaitės bus vertinamos kaip mažiau konkuruojančios bei silpnesnės (Rudman, & Glick, 2001). Apibūdinant kokie yra berniukai vaikai dažniausiai pateiks su veikla arba jų elgesiu susijusius apibūdinimus (pvz. taiklumas, imtynės ir veiksmo ar fantazijos žaidimai) (Miller, Lurye, Zosuls, Ruble, 2009). Kaip teigiama Diekman 2000 metais parašytame straipsnyje - lyčių stereotipai yra socialiai paplitęs tikėjimas, nusakantis

kokiomis charakteristikomis vyrai ir moterys pasižymi ar turėtų pasižymėti (Wolter & Hannover, 2016).

Apibendrinant galima teigti, jog vaikų lyčių stereotipai formuojasi nuo pat mažų dienų. Vaikai kiekviename žingsnyje susiduria su nuostatomis ir vertinimu, grįstu lyčių stereotipais. Visuomenėje ir kultūroje susiformavę lyčių stereotipai daro įtaką „moteriškumo“ ir „vyriškumo“ sampratoms. Tačiau lyčių vaidmenys nėra biologiškai nulemtos žmogaus savybės. Buvimo vyru ar moterimi būdai yra kultūrinio požiūrio išvystytos normos, skirtos seksualiai gyventi, kurios tampa nuolatinės ir institucionalizuotos žmonių kultūrose ir perduodamos iš kartos į kartą.

1.1.3. Lyčių stereotipų raida

Siekiant daugiau suprasti apie lyčių stereotipus, svarbu žinoti kaip atsiranda lyčių stereotipai ir kokią įtaką jie turi žmogaus gyvenime. Siekiant suprasti stereotipų kilmę, reikia pradėti nuo pat mažumės analizuoti pokyčius šioje srityje.

Lyčių vystymosi teorijos akcentuoja ankstyvąjį vaikystės laikotarpį kaip svarbų vystymosi laikotarpį lyčių stereotipų įgijimui ir lyčių lygybės modelių plėtrai (Coyne, Linder, Rasmussen, Nelson & Birkbeck, 2016). Be to lyčių stereotipai išskyla kartu su lyties tapatybės raida.

Lyties tapatybės raida. Atlikti tyrimai teigia, kad lyties tapatybė susiformuoja apie 18 – 24 vaiko gyvenimo mėnesį. Siekiant tai išsiaiškinti buvo atlikti tylūs ikiverbaliniai lyties žinių matavimai (Martin, Ruble & Szkrybalo, 2002; Blakemore, 2003). Augant vaikas įgyja vis daugiau lyties tapatybės įgūdžių. Daugelis 27 – 30 mėnesių amžiaus vaikų gali atskirti savo lytį ir padėti savo nuotrauką tarp kitų tos pačios lyties vaikų. Kartais toks vaikų lyčių pažinimas galimas ir anksčiau, tai rodo anksčiau susiformavusius lyčių tapatybės pagrindus (Campbell, Shirley, & Caygill, 2002; Zosuls et al., 2009). Apie 5 gyvenimo metus vaikai jau geba spontaniškai skirstyti žmones pagal jų lytį (Bennett, Sani, Hopkins, Agostini, & Mallucchi, 2000; Blakemore, 2003). Priešmokykliniame ir mokykliniame amžiuje - nuo 6 metų vaikas praleidžia 11 kartų daugiau laiko su tos pačios lyties vaikais nei su kitos lyties vaikais (Campbell, Shirley, & Caygill, 2002).

Kognityvinės raidos atstovai, remdamiesi atliktais tyrimais, teigia, kad vaikai intensyviai ieško informacijos savo aplinkoje, siekdami suvokti savo lyties vaidmenį. Pasak jų, vaiko žinios apie lytį susiformuoja analizuojant pasaulio, kuriame jie gyvena, teikiamą informaciją. L. Kohleberg išskyrė 3 lyties supratimo raidos stadijas:

- 1) Lyties etikečių klijavimas (angl. gender labeling). Ši stadija trunka nuo 2 iki 3,5 metų. Šioje stadijoje vaikas jau gali identifikuoti save ir kitus pagal lytį (berniukai/vyrai arba

mergaitės/moterys). Tačiau dažnai lyties priskyrimas nėra tobulas - tuo metu vaikas gali dar nesuprasti, kad lytis nekinta.

- 2) Lyties stabilumas (angl. gender stability). Ši stadija trunka nuo 3,5 iki 4,5 metų. Vaikai pradeda suprasti kokios lyties jie bus suaugę. Tačiau, priklausomai nuo kito žmogaus išvaizdos, vaikai dar gali keisti žmogaus lytį. Pavyzdžiui, jei kažkas apsirengia kitos lyties drabužiais, vaikai linkę galvoti, kad pasikeitė to žmogaus lytis, nes tokio amžiaus vaikai dažniausiai lytis skiria pagal drabužius.
- 3) Lyties pastovumas (angl. gender consistency). Ši stadija trunka nuo 4,5 iki 7 metų. Vaikai pradeda suvokti, kad lytis yra nekintamas (pastovus) dalykas, nepaisant to, kokiais rūbais asmuo gali persirengti. Pavyzdžiui, net jei berniukas dėvi suknelę, jis vis tiek išlieka berniuku. Jo lytis nepasikeičia. Tyrimai parodė, kad vidutiniškai vaikai pasiekia visišką pastovumo suvokimą 6-7 savo gyvenimo metais.

Vaikas nuo mažens formuoja požiūrį apie savo ir kitų lytį. Tyrimais nustatyta, kad požiūris į lytį ir jos vertinimas nusistovi apie 10 vaiko gyvenimo metus (Skowronski & Lawrence, 2001).

Pagal socialinę kognityvinę teoriją lyties tapatybės raida yra sudėtingas procesas, Coyne, Linder, Rasmussen, Nelson ir Birkbeck (2016) išskiria 2 skirtingus mechanizmus, kurie pasak mokslininkų formuoja tapatybės raidą:

- 1) *modeliavimas*, kai vaikai mokosi lyties elgesio, žiūrėdami į kitus, įskaitant tėvus, bendraamžius, mokytojus ir žiniasklaidą.

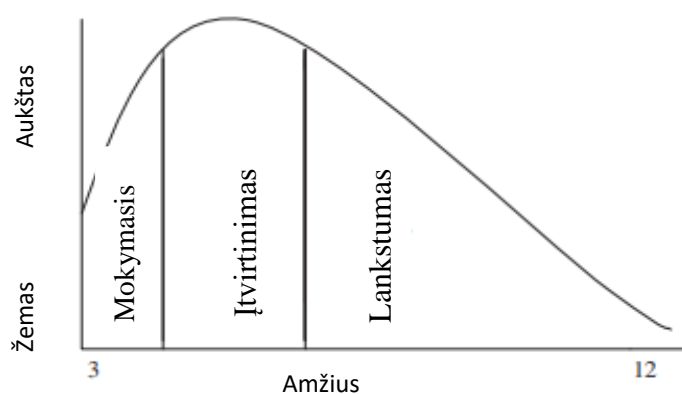
- 2) *tiesioginis mokymas* – tai socialinės kognityvinės teorijos apibūdintas procesas, kuris yra nemažiau svarbus vaikų lyties tapatybės raidai. Vaikai skatinami ir apdovanojami už elgesį, kuris laikomas tinkamu jų lytims, ir yra atgrasoma nuo netinkamos su lytimi susijusios veiklos. Lyties raidos eigoje atsiranda ir stereotipai, kurie nusako kaip turi elgtis tos pačios arba kitos lyties asmenys.

Martin (1989) teigia, kad augdami vaikai dažniau naudoja individualizuojančią informaciją ir mažiau yra linkę remtis lyčių stereotipais, kai prognozuoja koks bus kitas žmogus. Dauguma vaikų išvysto pradinius lyčių stereotipus vėlyvoje vaikystėje (Olson & Enright, 2018). Nors žinios apie lyčių stereotipus ir kai kuriuos su lytimi susijusius žaidimo modelius (pvz., žaislų pasirinkimus) pirmą kartą atsiranda vaikystėje, lyčių stereotipai išryškėja 3 - 6 metų amžiuje. Šiame amžiaus tarpsnyje būdingi vis dažnesni lyties tipo žaidimų modeliai ir žaislų pasirinkimai (Ruble, Martin, & Berenbaum, 1998; Coyne, Linder, Rasmussen, Nelson, & Birkbeck, 2016). Tyrėjai Olson ir Enright (2018) pastebėjo, kad 3 – 4 metų vaikai labai aiškiai išskiria lyčių stereotipus. O apie 5 metus vaikas pradeda skirstyti lyčių stereotipus pagal savybes ar požymius, tokius kaip „švelnumas” ar „drąsumas” (Powlishta, Sen, Serbin, Poulin-Dubois, & Eichstedt, 2001). Nustatyta,

kad šio amžiaus vaikai turi daugiausiai lyčių stereotipų. Vaikų lyčių stereotipų žinios plečiasi, bet vaikų lyčių stereotipų priėmimas ir įtvirtinimas, kaip stabilus ir morališkai teisingas tampa po 7 gyvenimo metų (Berenbaum, Martin, & Ruble, 2008). Nuo pradinės mokyklos vidurio (10 metų) pastebimas požiūrio į lyčių stereotipus lankstumo didėjimas (Olson & Enright, 2018). Tačiau visiško lankstumo nepastebima, t.y. vaikai šiek tiek mažiau paiso lyčių stereotipų ir turi mažiau nuostatų apie lytis. Yra atlikta tyrimų, kurie parodė, kad pradinėse mokyklose vaikai aukštus matematinius gebėjimus ir motyvaciją sieja su vyrais ir berniukais, o aukštus gebėjimus ir motyvaciją skaitymui su mergaitėmis ir moterimis (Wolter & Hannover, 2016). Nepaisant vystymosi svyravimų, vaikai nuolat išlaiko tam tikrą lyčių stereotipų kiekį ir vėlesniuose metuose (Miller, Lurye, Zosuls, & Ruble, 2009; Olson & Enright, 2018). Vyresni vaikai geriau supranta, kad vyriškumas gali būti atskirtas nuo berniuko, o moteriškumas gali būti atskirtas nuo mergaitės.

Stereotipų raidą iliustruoja 1 pav. pavaizduotas vaikų lyčių stereotipų lankstumo fazių pokyčių modelis.

1 pav. Vaikų lyčių stereotipų lankstumo fazių pokyčių modelis kaip amžiaus funkcija (Martin & Ruble, 2004).

Kaip matoma pateiktame paveikslėlyje, ankstyvas lyčių stereotipų mokymasis prasideda nuo 3 metų ir vis auga – tai reiškia, kad vaikai vis daugiau sužino apie lyčių stereotipus ir vis labiau juos įsisavina. Tuomet pasiekiamas įtvirtinimas, kai visos gautos žinios įsitvirtina ir tampa sunkiai „pajudinamos“, o po šio etapo seka lankstesnis požiūris į lyčių stereotipus (Trautner, Ruble, Cyphers, Kirsten, Behrendt, & Hartmann, 2003):

- Pirma, vaikai pradeda mokytis apie su lytimi susijusias savybes. Šis etapas vyksta daugiausia vaikystės metais (3 – 5 metai). Šiame laikotarpyje taip pat vis dar formuojasi lyties tapatumas, tai taip pat gali turėti įtakos lyčių stereotipų augimui.

- Antra, naujai įgytos lyties žinios yra įtvirtinamos ir yra neginčytinos. Šis etapas pasiekia aukščiausią ribą nuo 5 iki 8 metų.
- Trečia, po šios rigidiškumo viršūnės seka santykinio lankstumo etapas (žr. 1 pav.) (Trautner et al., 2003).

Apibendrinant galima teigti, jog lyties stereotipų raida prasideda nuo pat vaiko gimimo, kai tėvai perka drabužėlius kūdikiui priklausomai nuo to, kokios jis yra lyties. Augdami vaikai intensyviai ieško informacijos savo aplinkoje, siekdami suvokti savo lyties tapatumą, kol 5 – 8 gyvenimo metais pasiekia maksimalų rigidiškumą lyčių stereotipuose, o vėliau, dar po 2 metų (t. y. nuo 8 iki 12 metų amžiaus), sparčiai padidėja lankstumas lyčių stereotipų atžvilgiu, t.y. lyčių stereotipų kiekis mažėja.

1.1.4. Lyčių stereotipų teorinis pagrindimas

Lyčių atžvilgiu priimtini gebėjimai, savybės ir elgesys vadinamas lyčių skirstymo (angl. sex typing) procesu psichologijoje. Vaikai pradeda domėtis ir elgtis pagal jų lyčiai priimtas normas jau ankstyvajame amžiuje. Įvairios psichologinės vystymosi teorijos paaiškina, kaip šis procesas vyksta.

Socialinio mokymosi teorija teigia, kad vaikas išmoka kaip turi elgtis žmogus pagal savo lytį, stebėdamas žmones, kurie jį supa. Šios teorijos šalininkai tiki, kad vaikas labiau linkęs imituoti tos pačios lyties kaip ir jis, elgesį. Vaikas stebėdamas kitus išmoka koks elgesys yra tinkamas jo lyčiai ir koks ne ir atitinkamai pagal tai pradeda savo elgesį koreguoti. Stebėdami vaikai mokosi ir kaip reaguoti į lyčiai nepriimtina elgesį. Taigi tokie modeliai skatina vaikus atlikti socialiai pageidaujamą elgesį, kuris stiprina vaiko lyčių stereotipus. Pagal socialinės išmokimo teorijos pradininką A. Bandurą viena iš priežasčių kodėl mergaitės ir berniukai elgiasi skirtingai yra, kad su jais kitaip elgiasi tėvai. Tyrimais įrodyta, kad žmonės nevalingai perteikia savo elgesiu su vaiku lyčių vaidmenis, kurių iš jų tikisi. Ši teorija išryškina vaikui svarbių žmonių turimą įtaką (pvz., tėvų ir mokytojų elgesį su skirtingų lyčių vaikais), taip pat netiesioginį mokymąsi stebėjimo ir modeliavimo būdu (Moshe, 2014).

Kognityvinė – raidos teorija pabrėžia vaikų savo lyties pažinimą. Lyties suvokimas tampa pagrindu, ant kurio kuriasi tipiškos lytinės nuostatos ir elgesys, atitinkantis lytį. Pavyzdžiui, po to,

kai berniukai išmoksta, kad žaidimai su lėlėmis yra mergaitiški, jie ima vengti žaisti su lėlėmis. Ši teorija pabrėžia, kad svarbu jog vaikas žinotų, kad lytis yra stabili ir nors berniukas ir žaidžia lėlėmis, jis vis tiek išlieka berniuku (Durkin, 2000)).

Abi šias teorijas apima, apibendrina ir papildo trečioji – *lyčių schemas teorija* (angl. Gender schema theory), kurios pradininkė yra S. Bem (1981). Kaip ir socialinio mokymosi teorija, lyčių schemas teorija daro prielaidą, kad lyčių skirstymas yra išmoktas reiškinys, taigi jį galima koreguoti, pakeisti ar net jo išvengti. Pasak teorijos autorės, vaikai nori sužinoti apie savo lyčiai būdingus vaidmenis jau tada, kai jie atranda savo lytį, o ne tada, kai susiformuoja lyties pastovumas (Durkin, 2000). Vaikai stebi savo aplinką, klauso kas yra sakoma, mokosi įvairių asociacijų susijusių su vyriškumu ir moteriškumu, įskaitant ir fizinius vyrų ir moterų skirtumus, jų socialinius vaidmenis, kiekvienos lyties charakteristikas ir tai, kaip visuomenė elgiasi su kiekviena lytimi. Tada vaikai koreguoja savo elgesį, kad atitiktų kultūros, kurioje gyvena lyčių normas. Tėvai, mokykla ir žiniasklaida (jų skleidžiama informacija) daro didžiausią įtaką vaikams ir formuoja jų stereotipus.

Kaip ir kognityvinės raidos teorija, taip ir lyčių schemų teorija pastebi, kad vaikų pažinimo procesai siejasi su vaikų lyčių skirstymu: vaikai mokosi atpažinti ir organizuoti gaunamą informaciją lyčių pagrindu (kurti lyčių schemas) (Durkin, 2000). Lyčių schema apima idėjų ir informacijos tinklus, kurie filtruoja suvokimą prieš pat vaiko supratimą apie šį procesą. Tai reiškia, kad vaikas nuolat atlieka objektų ir elgesio rūšiavimą į vyriškas ir moteriškas kategorijas, nepriklausomai nuo jų skirtumų, nesusijusių su lytimi (Kollmayer, Schober & Spiel, 2018). Šios teorijos šalininkai kelia klausimus ar vaikams perduodami lyčių stereotipai tampa vaiko vidinėmis savybėmis ir keičia jų elgesį, taip privesdami prie lyčių skirstymo proceso (*angl. sex typing*).

Lyčių schemas nuolat kinta vaiko vystymosi metu ir yra kiekvieno vaiko vis kitokios, nes jos statomos ir kuriamos individualiai. Tačiau panašioje kultūrinėje aplinkoje augantys asmenys susikuria panašias lyčių schemas, kurios tam tikru mastu priklauso nuo kultūrinių lyčių stereotipų (Kollmayer, Schober & Spiel, 2018). Pagal „savigarbos“ (angl. self-esteem) teoriją vaikai, kurie turi žemą „savipratą“ (angl. self-concept) gali turėti elgesio bei emocinių sunkumų. Tokiems vaikams būdingi netvirti santykiai su bendraamžiais bei silpni socialiniai įgūdžiai (Gresham, 1995). Todėl svarbu nustatyti kaip lyčių stereotipai siejasi su emociniais bei elgesio sunkumais, su kuriais susiduria vaikai.

1.2. LYČIŲ STEREOTIPŲ REIKŠMĖ ASMENS SUNKUMAMS

Jau nuo mažens vaikas girdi: „berniukai neverkia“, „berniukai nedėvi rožinės spalvos“, „mergaitės nežaidžia su mašinomis“, „mergaitės nesimuša“ ir kt. Tai yra visuomenės nustatytos normos, kurios nuolat primenamos vaikui. Šių stereotipų internalizavimas gali ilgainiui keisti individo tikslus ir veiksmus (Sullivan, Moss-Racusin, Lopez, & Williams, 2018). Lyčių vaidmenys, kurie ateina per lyčių stereotipus, nustatomi kultūrinio požiūriu išvystytais procesais, kurie susidaro vaikams nuo labai ankstyvo amžiaus, dar prieš gimstant. Taigi nuostatos apie lyčių stereotipus nuolat pildosi ir prisitaiko prie sociokultūrinių sąlygų (Csinos, 2010).

Daugelis tyrėjų pritaria, kad lyčių stereotipai turi neigiamą poveikį žmogaus gyvenime (Else-Quest, Hyde, & Linn, 2010). Identiteto teoretikai pabrėžė, kad toks aukštas tapatybės nustatymo ir susitapatavimo lygis gali lemti ne tik stereotipišką požiūrį į kitus, bet ir stereotipišką požiūrį į save (Branscombe, Ellemers, Spears & Doosje, 1999). Teoretikai taip pat teigia, jog lyčių tapatumas gali veikti dviem skirtingais lygmenimis (individualiu arba kolektyviniu), priklausomai nuo to, kas atrodo svarbu. Individualiame lygyje lyčių tapatumas veikia, kai vaikas suvokia save „aš mergaitė“ ar „aš berniukas“ lygmenyje. Kitu atveju lytinė tapatybė gali veikti kolektyviniu lygmeniu - kai vaikai mato save kaip lyties grupės narį arba „mes mergaitės“ ar „mes berniukai“ (Cameron, Bachman, Alvarez & Ruble, 2004). Kartais gali pasireikšti neigiamas kitos lyties grupės stereotipų puoselėjimas siekiant solidarizuotis prie savo grupės. Toks elgesys yra dažnas vaikams, kurie išskiria lytis ir siekia parodyti, kad jų lytis yra pranašesnė: berniukai gali sakyti, kad mergaitės yra silpnos, o mergaitės gali sakyti, kad berniukai nėra protingi (Csinos, 2010). Taigi šie ir kiti lyčių stereotipai leidžia suprasti, kad socializacija didina lyčių skirtumus ir verčia vyrus ir moteris suvokti, kad jie nėra pakankamai geri, kad galėtų realizuoti visą savo potencialą (Kollmayer, Schober & Spiel, 2018).

Tyrimai atskleidė kaip lyginamasis kontekstas gali paveikti vaikų lyčių stereotipus apie elgesį (Bennett & Sani, 2008). Tyrimai parodė, kad kai vaikai žino lyčių stereotipus, jų asmeniniai pasirinkimai yra labiau priklausomi nuo lyties (nuo žinomų stereotipų) (Martin & Ruble, 2004). Nustatyta, kad vaikai daugiau dėmesio skiria žaislams ir veiklai, kuri, jų manymu, yra skirta jų lyties atstovams, nei žaislams ir veiklai, kuri, jų manymu, yra skirta kitai lyčiai. Pastebėta, jog vaikai geriau įsisąmonina, pasiekia geresnių rezultatų ir kelia didesnius lūkesčius toje veikloje ir tuose žaidimuose, kurie, jų manymu, yra tinkami jų lyčiai. Iš esmės šie tyrimai rodo, kad, kai žaidimai ar veikla yra stereotipizuojami atvirai ar užuominomis, vaikai renkasi juos pagal tai, ar žaidimai bei veikla yra tinkami jų lyčiai (Martin & Ruble, 2004).

Pagal socialinio vaidmens teoriją (Eagly, Wood & Diekman, 2000), lyčių skirtumai socialinėje elgsenoje kyla iš vyraujančių lyčių vaidmenų pasidalijimo visuomenėje, kur moterys yra laikomos namų ūkio sergėtojomis, o vyrai - ekonominių paslaugų teikėjais. Šis pasidalijimas vis dar matomas dabartinėje visuomenėje: labiau tikėtina, kad motinos bus pagrindinės vaikų globėjos (Huerta, Adema, Baxter, Han, Lausten, Lee & Waldfogel, 2013), moterys dominuoja ir dauguma jų atstovauja švietimo ir ugdymo profesijose, o vyriškoji lytis vyrauja profesijose, susijusiose su galia, fizine jėga ir statusu (t.y. valdymas, inžinerija) (Endendijk, Groeneveld, van der Pol, van Berkel, Hallers-Haalboom, Bakermans-Kranenburg, & Mesman, 2017).

Kognityvinių gebėjimų lyčių stereotipų tyrimai parodė, kad, nors dauguma yra susipažinę bei žino stereotipus, ne visi juos palaiko ir jais remiasi (Plant, Hyde, Keltner, & Devine, 2000). Vis dažniau ir drąsiau kalbama apie lygias teises, apie tai, kad reikšti jausmus gali visi – ir vyrai, ir moterys, kad visi turi lygias galimybes kažko siekti ar gali mokytis, dirbti tai ko nori. Lietuvoje yra įkuriamos bendruomenės, kurios „laužo“ lyčių stereotipus ir kovoja už teises - žmonių teises, kur pasisako įvairių lyčių žmonės ir naikinami lyčių stereotipai.

1.2.1. Lyčių stereotipų reikšmė emocijoms

Emociniai sunkumai, tai asmens vidinės būsenos, kurios pasireiškia nerimu, atsiribojimu, baimėmis ir kitais išgyvenimais. Nustatyta, kad nerimo sutrikimą turintys vaikai jį išvystė nuolat siekdami paramos, pritarimo ir palaikymo iš kitų (Nasvytienė, 2005). Čia galima prisiminti pratarmėje rašytą A. Maslow piramidę, kai nepatenkinus tam tikrų poreikių vaikas susiduria su įvairiais sunkumais. Tai rodo, kad vaikai, kurie negauna palaikymo, jaučiasi nepastebėti ir nepriimti, todėl nuolat stengiasi ir siekia pripažinimo. Tačiau siekti pripažinimo gali būti nelengva. Dažnai vaikas turi įrodyti savo galimybes ir išskirtinumą pasipriešindamas visuomenėje priimtoms nuostatomis (Pickens, 2005). Vaiko emocinei būklei turi įtakos ir tai, kaip vaikas moka kontroliuoti problemą ir iš jos išeiti (Nasvytienė, 2005). Taigi vaiko lyčių stereotipų atmetimas ir priešinimasis jiems, bandymas ieškoti pritarimo ir palaikymo kitokiai nuomonei, gali sietis su vaiko emociniais sunkumais.

Lyčių stereotipai numato ir jausmus, kurie, pasak visuomenės nustatytų normų, priimtini tam tikrai lyčiai. Jau dešimtmečius tikėjimas, kad moterys yra emocingesnės nei vyrai, buvo vienas iš labiausiai paplitusių lyčių stereotipų. Mokslininkai siekdami geriau suprasti lyčių stereotipus, išnagrino daugybę emocijų. Atlikus tyrimus paaiškėjo, kad lyčių stereotipai turi įtakos žmogaus emocijų raiškai, t.y. žmonės reiškia tik tas emocijas, kurios yra priimtinos, pagal žinomus lyčių stereotipus. Reikšmingas skirtumas tarp lyčių - ne patyrimas, o emocijų raiška (Fabes ir Martin,

1991). Atlikti tyrimai patvirtina, kad vyrai ir moterys patiria panašias emocijas, tačiau išreiškia jas pagal priimtinas tai kultūrai taisykles, įskaitant emocinės išraiškos lyčių stereotipus, kurie lemia emocinės raiškos lyčių skirtumus (Plant, Hyde, Keltner, & Devine, 2000). Viename tyrime dalyviai nurodė, kad vyrai ir moterys patiria panašias emocijas, tačiau moterys dažniau nei vyrai išreiškia liūdesį, baimę ir meilę, tuo tarpu vyrai dažniau nei moterys išreiškia pyktį (Fabes & Martin, 1991).

Buvo atliekamas ne vienas tyrimas, kurio metu buvo siekiama palyginti ir nustatyti kam – mergaitėms ar berniukams labiau būdingi emociniai simptomai ir nuomonės išsiskiria, vieni tyrėjai teigia, kad emocinių simptomų daugiau turi berniukai (Nikolaev, Baranova & Petunova, 2016), kituose - kad mergaitės (Boe, Hysing, Skon & Breivik, 2016). Lietuvos tyrėjai yra pastebėję, kad dažniau emocinių sunkumų turi mergaitės (Malinauskienė ir Žukauskienė, 2007).

Apibendrinant išanalizuotą literatūrą galima teigti, jog abi lytys patiria tuos pačius jausmus, tačiau skirtingai juos reiškia. Tam turi įtakos visuomenėje priimti lyčių stereotipai. Lyčių stereotipų atmetimas ir priešinimasis jiems, bandymas ieškoti pritarimo ir palaikymo, gali sietis su vaiko emociniais sunkumais. Tai reiškia, kad nors abi lytys patiria tuos pačius jausmus, juos reikšti ir apie juos kalbėti gali būti baisu dėl lyčių stereotipų. Prieinama išvados, jog emocijų raiška, o ne patyrimas yra reikšmingas skirtumas tarp lyčių.

1.2.2. Lyčių stereotipų reikšmė elgesiui

Žmonės projektuoja save pagal tam tikrus socialinius požiūrius, daugeliu atvejų tai vyksta pusiau sąmoningai ar nesąmoningai. Tai matoma subtilioje žmonių sąveikoje socialiniame ir kultūriniame kontekste. Tačiau tas požiūris nebūtinai apibūdina žmones, kas jie tikrai yra; greičiau tai yra socialiai suplanuotos projekcijos, atliekamos aplinkiniams (Csinos, 2010).

Jau XX a. viduryje buvo kalbama apie frustracijos teoriją, kuri teigia, kad žmogus, kurio poreikiai nepatenkinti, natūraliai į tą frustraciją reaguoja agresija (Nasvytienė, 2005). Tai nėra vienintelė priežastis, dėl kurios asmenys elgiasi agresyviai, tačiau tai gali būti viena iš hipotezių. Kaip emociniai simptomai, taip ir elgesio sunkumai gali kilti dėl problemų, su kuriomis susidūręs žmogus nežino kaip jas spręsti. Tuomet pasireiškia frustracija, kuri gali iššaukti elgesio ar emocinius sunkumus. Elgesio sunkumai – tai agresyvus ar naikinantis elgesys, kuris būna nukreiptas į kitus ar save, taip pat čia priskiriamas toks elgesys kaip maištavimas, antisocialus elgesys, įsitraukimas į konfliktus (Beauchaine & McNulty, 2013).

Atliekant tyrimus buvo pastebėta, kad berniukai dažniau nei mergaitės turi elgesio sunkumų (Nikolaev, Baranova & Petunova, 2016; Boe, Hysing, Skon & Breivik, 2016; Kristoffersen, Obel,

& Smith, 2015). Tai rodo, kad apskritai iš berniukų gali būti tikimasi būtent tokio elgesio, kad jie bus labiau „išdykę“ ir nusižengs taisyklėmis.

Psichologas L. Kohlberg kėlė hipotezę, kad mokymasis apie lyties pastovumą skatina vaikus atidžiai stebėti su lytimis susijusią informaciją ir stengtis atitikti lyties tipišką elgesį. Kitaip tariant, lyčių tapatumo pasiekimas skatina elgesį pagal lyčių stereotipus (Csinos, 2010).

Apibendrinant galima teigti, jog elgesys gali priklausyti nuo lyčių stereotipų, nes vaikai mokosi iš kitų asmenų, dažniausiai tų, kurie yra tos pačios lyties ir elgiasi taip kaip pastarieji. Taip pat jei vaikai negali savęs realizuoti, ar priešingai, save realizuodami patiria patyčias, jiems tai gali kelti frustraciją ir pasireikšti emociniai ar elgesio sunkumai.

1.2.3. Lyčių stereotipų reikšmė prosocialiam elgesiui

Socialus (prosocialus) elgesys yra apibrėžiamas kaip savanoriškas elgesys, kuris naudingas arba skatina darnius santykius su kitais. Dauguma vaikų pripažįsta, kad prosocialus elgesys yra moraliai geras (Hine, 2017). Taip yra dėl to, kad toks elgesys yra veiksmas, reguliuojami moralinėmis taisyklėmis, susijusiomis su tuo kas teisinga ir neteisinga.

Kai kurie mokslininkai mano, kad lyčių skirtumai prosocialiame elgesyje yra pasekmė esamų nuostatų. Ypatingai – empatija (Hine & Leman, 2013). Prosocialaus elgesio kategorizavimas kaip moraliai teigiamas ir moteriškas rodo, kad vaikų žinios apie šiuos veiksmus gali būti susijusios su moralinėmis ir socialinėmis taisyklėmis (Hine, 2017). Žinios apie prosocialų elgesį gali egzistuoti visose srityse, ir kiekviena gali suteikti savo moralinę, socialinę ar asmeninę motyvaciją atlikti prosocialius veiksmus. Tokiu būdu socialinės tradicinės žinios apie lyties tinkamumą atlikti tam tikrą veiksmą, ar daryti tam tikrą elgesį, gali veikti ribotai (Hine, 2017).

Tačiau suaugusiųjų tyrimai rodo, kad socialinės tradicinės žinios apie prosocialaus elgesio lyties tinkamumą gali būti sudėtingesnės nei paprastos idėjos, kad merginos ir moterys yra labiau prosocialios nei berniukai ir vyrai (Hine, 2017). Mokslininkai nustatė, kad vyrai ir moterys linkę išreikšti prosocialumą tokiu būdu, kuris atitinka jų lyčių vaidmenį (Eagly, 2009). Šios idėjos atitinka socialinio vaidmens teoriją, kurioje siūloma, kad suaugusieji elgtųsi taip, kad atspindėtų socialinius vaidmenis, kuriuos jie užima visuomenėje (Hine, 2017). Pavyzdžiui, prosocialus elgesys, pvz., fizinės pagalbos teikimas ir kitų gynimas, atitinka vyrų, norinčių pasiekti dominavimą ir hierarchinį pranašumą, idėją. Priešingas, prosocialinis elgesys, pvz., malonus žmogui, kai jis nusiminęs ir teikia bendruomenės paslaugas, yra suderinamas su moterų lyčių vaidmeniui ir polinkiui susieti su kitais (Hine, 2017).

Stereotipai suprantami kaip standartizuotas elgesio ir charakterio bruožų, atitinkančių „vyriškos“ ir „moteriškos“ sąvokas, atstovavimas. Tokie lyčių stereotipai yra ryškiausi ir veiksmingiausi tradicinių lyčių vaidmenų ir socialinio elgesio vystymo mechanizmai (Auhadeeva, Yarmakeev & Aukhadeev, 2015).

Prosocialus elgesys dažniausiai yra laikomas kaip stereotipinis elgesio modelis, pritaikytas vienai lyčiai. Teigiama, kad tai yra mergaitiškas dalykas, kurį reikia puoselėti, nepaisant moralinių nuostatų. Vaikai ir paaugliai vertina, kad merginos yra labiau socialiai prisitaikiusios, kaip lyties grupė (Hine & Leman, 2013), ir elgesio požiūriu vertina merginas kaip labiau prosocialias. Atlikti tyrimai patvirtina, kad mergaitėms labiau būdingas prosocialus elgesys nei berniukas (Boe, Hysing, Skon & Breivik, 2016, Kajokienė, ir Žukauskienė, 2007). Tuo tarpu nustatyta, kad berniukai dažniau susiduria su sunkumais (Kajokienė, ir Žukauskienė, 2007). Tačiau prosocialus elgesys, kaip ir bet koks kitas elgesys pagal socialinio išmokymo teoriją gali būti perimtas ar išmoktas. Todėl konceptualizavimas apie prosocialų elgesį ir susijusius sprendimus gali būti susietas su stereotipais apie tai, kas yra tinkamas berniukų ir mergaičių moralinis elgesys (Hine, 2017).

Apibendrinant galima teigti, kad prosocialus elgesys gali sietis su lyčių stereotipais, kurie nurodo, kad tai labiau būdinga mergaitėms. Taip mergaitės siekia patenkinti šį lūkestį ir bando elgtis taip kaip pridera, arba prieštarauja visuomenės normoms ir stereotipams, pradėdamos maištauti.

Taigi lyčių stereotipai kuria supratimą, kokie turi būti lyčių vaidmenys, t.y. ką turi daryti ir kaip atrodyti mergaitės ir berniukai. Didžiausia problema, kad ne visi vaikai gali save realizuoti atitinkdami nustatytas normas – atitinkdami lyčių vaidmenis, tačiau turimi lyčių stereotipai neleidžia jiems suprasti, kad buvimas moterimi ar vyru, nereiškia, kad žmogus turi atitikti standartą ar formą, kuri yra universali visiems vyrams ir moterims (Csinos, 2010). Nors vaikas turi pripažinti savo lytį, tačiau jis neturi atitikti lyčių vaidmenų, kad „išlaikytų“ savo lytį, ypač kai tie vaidmenys sukelia neigiamus jausmus ar yra asmeniškai nepriimtini.

Taigi lyčių stereotipai paveikia žmogaus gyvenimą, turi įtakos jo savęs priėmimui bei vertinimui. Tai gali turėti įtakos jo emocijoms ir elgesiui. Jei ši prielaida pasitvirtintų, būtų aiškus dar vienas veiksnys, dėl kurio atsiranda elgesio ir emociniai sunkumai.

Šio darbo **tikslas** nustatyti ryšį tarp 8 – 12 metų vaikų lyčių stereotipų ir jų emocijų ir elgesio sunkumų.

Uždaviniai:

1. Įvertinti 8 – 12 metų vaikų elgesio ir emocinius sunkumus.
2. Išanalizuoti 8 – 12 metų vaikų turimus lyčių stereotipus.
3. Palyginti mergaičių ir berniukų turimus lyčių stereotipus.
4. Nustatyti skirtingo amžiaus vaikų lyčių stereotipų lankstumą.
5. Išsiaiškinti ar vaikų lyčių stereotipų kiekis, amžius ir lytis siejasi su elgesio ir emociniais sunkumais.

2. TYRIMO METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Tyrimo dalyvavo 212 mokiniai (99 berniukų ir 113 mergaičių). Tiriamieji buvo nuo 8 iki 12 metų amžiaus $M = 9,88$; $SD = 1,42$ (8 metų – 44 vaikai, 9 metų – 51 vaikas, 10 metų – 47 vaikai, 11 metų – 26 vaikai, 12 metų – 44 vaikai).

Taip pat į tyrimą buvo įtraukti ir vienas iš mokinio tėvų (172 mamos ir 38 tėčiai). Jų amžius nuo 28 iki 64 m. Iš jų 13 su viduriniu, 14 profesiniu, 22 aukštesniojo ir 163 aukštojo išsilavinimu.

Taip pat tyrime dalyvavo kiekvieno mokinio pagrindinis dalyvaujančių mokytojas, jų viso jų buvo 23. Iš jų 2 vyrai ir 21 moteris.

Tyrimas atliktas trijose Lietuvos mokyklose, dvi iš jų Vilniaus miesto mokyklos ir viena Šeduvos mokykla. Tyrimas buvo atliekamas paprastosios tikimybinės atrankos būdu.

2.2. Tyrimo instrumentai

Tyrimo strategija – koreliacinis tyrimas, kai ieškoma ryšio tarp kintamųjų. Pasirinktas duomenų rinkimo būdas – anketa ir klausimynas. Tyrėjos sukurta anketa ir SDQ klausimynas.

2.2.1. Anketos vaikams apie lyčių stereotipus

Tyrimo metu naudojama anketa vaikams, kuria siekiama išsiaiškinti vaikų lyčių stereotipus. Ši anketa buvo sudaryta siekiant išsiaiškinti kokie ir kaip stipriai išreikšti yra vaikų lyčių stereotipai. Anketą sudaro 6 dalys.

Pirmojoje dalyje prašoma vaikų nurodyti savo demografinius duomenis (amžių, lytį, su kuo vaikas gyvena ir kiek turi brolių/ seserų).

Antroje dalyje siekiama išsiaiškinti kokius lyčių stereotipus apie gebėjimus turi vaikas. Ši dalis buvo sukurta remiantis Mwamwenda, T. (2013) tyrime naudojamais klausimais. Čia pateikta 10 teiginių, kurie nurodo kažkokią veiklą, kuri dažnai stereotipiškai priskiriama vienai iš lyčių (geriau skaito, geriau taiso daiktus...). Prie šių teiginių pateikti trys pasirinkimo variantai: mergaitės, berniukai, nėra skirtumo. Šiuo klausimynu siekiama išsiaiškinti kuriai lyčiai vaikai priskiria tam tikras veiklas ir gebėjimus.

Trečioje dalyje pateikiami penki klausimai, kuriais siekiama įvertinti vaikų lyčių stereotipų patyrimą (Ar esi girdėjęs/girdėjusi kaip koks nors vaikas berniukui sakė, kad jis atrodo kaip

mergaitė ar yra mergaitiškas?; Ar esi kada nors girdėjęs/girdėjusi posakį „jos tik mergaitės“?...). Atsakant į šiuos klausimus buvo galima pasirinkti: taip, ne, nežinau. Šie klausimai leidžia pamatyti, ar vaikas yra susidūręs su stereotipiniu elgesiu ar požiūriu bei leis pastebėti ar tai, kad vaikai girdi nuvertinimą apie kitas ar savo lytis bei apie save – turi įtakos jų stereotipams.

Ketvirtoje dalyje pateikiama atvira užduotis, kurioje vaikų prašoma apibūdinti mergaites ir berniukus. Ši dalis sukurta remiantis Miller, Lurye, Zosuls, ir Ruble (2009) tyrimu. Ši dalis atskleidžia ir leidžia analizuoti greičiausiai vaikui išskylančią stereotipą apie mergaites ar berniukus. Šios dalies rezultatai leidžia nustatyti kokie dažniausiai kylantys lyčių stereotipai apie kiekvieną lytį.

Penktoje dalyje pateikiami 4 teiginiai ir prašoma palyginti berniukus ir mergaites ir nuspręsti pas ką labiau išreikštos tam tikros savybės (kas yra rūpestingesni/ rūpestingesnės; kas yra jautresni/jautresnės...). Prie šių teiginių buvo pateikti keturi pasirinkimo variantai: mergaitės, berniukai, nėra skirtumo, nežinau. Tai leido pastebėti kokias savybes vaikai priskiria vienai ar kitai lyčiai. Šia dalimi siekiama išsiaiškinti

Šeštoje dalyje vaikai prašomi atlikti užduotį apie mokyklą ir mokytojus. Šie klausimai atskleidžia kaip vaikai jaučiasi mokykloje, ar jaučia vienos ar kitos lyties skirtumus mokyklos aplinkoje. 5 ir 6 dalyse naudojami klausimai, kurie naudojami projekte Systematic Approaches For Equality of Gender (SAFER), šio projekto vadovė dr. N. Grigutytė. Projekto įgyvendinimo pradžia - 2018 m. Šiuose klausimuose siekiama išsiaiškinti apie vaiko stereotipinį požiūrį mokykloje ir kitoje aplinkoje.

Atliekant vaikų lyčių stereotipų analizę pirmiausia siekiama išanalizuoti duomenis išsiaiškinant kokie iš pateiktų teiginių yra dažniausi ir labiausiai paplitę lyčių stereotipai. To siekiama analizuojant atskirus 2 ir 5 dalies teiginius, kaip juos vertina ir kam priskiria tyrimo dalyviai. Anketa sudaryta taip, jog dvi jos dalys tikrina bendrą vaikų lyčių stereotipų kiekį (2 ir 5 dalys). Paskutinė anketos dalis leidžia dar plačiau pažvelgti į vaikų lyčių stereotipus, parodo kokie lyčių stereotipai yra mokykloje.

Pradėjus analizę pirmiausia atliktas skalių patikimumas vidinio suderintumo būdu (Cronbach α). Atliekamas patikimumas kiekvienam anketos klausimynui.

1 lentelė. *Vaikų lyčių stereotipų anketos dalių patikimumas (Cronbacho α)*

Anketos dalis	Cronbach α
2	0,708
3	0,45
5	0,48
6	0,756

Sujungus visas tris dalis, kuriose tiriamieji pateikia savo požiūrį į lyčių stereotipus (2, 5 dalis) gaunama, kad jų patikimumas 0,77. Visos šios dalys yra sudarytos iš nominalinių skalių. Patikrinus patikimumą tos dalies, kuri nusako ar vaikas yra susidūręs su stereotipiniu požiūriu gauta, kad skalė nepatikima Cronbach $\alpha = 0,45$ – nuspręsta jos nenaudoti tolimesniame tyrime.

2.2.2. Galių ir sunkumų klausimynas (SDQ)

Galių ir sunkumų klausimynas (SDQ, Strengths & Difficulties Questionnaire), R. Goodman, 1997. Lietuviškos klausimyno versijos adaptacijos autorės G. Gintilienė, S. Girdzijauskienė, S. Lesinskienė, D. Černiauskaitė, D. Pūras ir R. Povilaitis.

Tiriamo vaiko tėvų ir mokytojų buvo prašoma užpildyti SDQ. Tyrimui naudotos lietuviškosios SDQ versija 4–16 metų vaikų tėvams ir mokytojams be Poveikio priedo.

SDQ klausimyne yra pateikiami 25 teiginiai apie teigiamas ir neigiamas vaiko savybes. Šie teiginiai sudaro penkias skales po penkis teiginius kiekvienoje: Elgesio problemų, Hiperaktyvumo, Emocinių simptomų, Problemų su bendraamžiais, Socialaus elgesio. 10 teiginių suformuluoti vaiko galioms, o 15 teiginių – vaiko sunkumams apibūdinti. Kiekvieną teiginį tėvai ir mokytojai atsakydami vertina: „Netiesa“, „Iš dalies tiesa“, „Tiesa“. Atitinkamai šie atsakymai vertinami balais 1, 2 arba 3. Tie teiginiai, kurie vertina vaiko galias - konvertuojami (apverčiami). Bendras sunkumų įvertis apskaičiuojamas susumavus visų skalių, išskyrus socialumo, taškus (Gintilienė, Girdzijauskienė, Černiauskaitė, Lesinskienė, Povilaitis, & Pūras, 2004).

Duomenys apie lietuviškos SDQ klausimyno versijos patikimumą ir validumą yra pateiktos (Gintilienė, Girdzijauskienė, Černiauskaitė, Lesinskienė, Povilaitis, & Pūras, 2004) straipsnyje. Originalaus SDQ klausimyno autoriai nurodo, kad tėvų SDQ versijos skalių patikimumas įvertintas nuo 0,51 iki 0,76. Šiek tiek vėliau autorius pateikė duomenis, kad mokytojų versija patikimesnė ($\alpha \geq 0,8$). Atlikus skalių patikimumą Lietuvos populiacijoje buvo gauti duomenys, kad tėvų pildomo SDQ klausimyno skalių Cronbacho α intervalas yra nuo 0,48 iki 0,79 (Emocinių simptomų $\alpha = 0,68$, Elgesio problemų $\alpha = 0,59$). Atlikus mokytojų SDQ klausimyno skalių patikimumo įvertinimą gauta, kad Cronbacho α intervalas yra nuo 0,62 iki 0,86 (Emocinių simptomų $\alpha = 0,78$, Elgesio problemų $\alpha = 0,76$).

Taip pat pateikiami ir šiame tyrime naudojamo SDQ klausimyno vidinio suderinamumo įverčiai. Siekiant, kad duomenys būtų tikslesni, SDQ buvo užpildytas du kartus apie tą patį vaiką. Apie vaiką SDQ pildė vienas iš tėvų ir mokytojas. Atliekant analizę buvo siekiama išsiaiškinti ar tėvų ir mokytojų duomenys sutampa ir koreliuoja tarpusavyje.

Siekiant įsitikinti duomenų patikimumą patikrinami tėvų ir mokytojų patikimumo rodikliai.

2 lentelė. Tėvų ir mokytojų SDQ versijų skalių patikimumas (Cronbacho α)

	Tėvų	Mokytojų
Socialumo	0,66	0,82
Hiperaktyvumo	0,71	0,8
Emocinių simptomų	0,697	0,76
Elgesio problemų	0,59	0,6
Problemų su bendraamžiais	0,37	0,2
Bendra sunkumų skalė	0,775	0,76

Kaip matoma 2 lentelėje, *Problemų su bendraamžiais* skalė rodo žemus patikimumo rezultatus. Kadangi Cronbacho $\alpha < 0,6$, šios skalės nei tėvų, nei mokytojų duomenys apie vaikų problemas su bendraamžiais nėra tinkami naudoti tyrimui.

Taip pat žemus rezultatus rodo ir tėvų pateikti duomenys apie vaikų elgesio problemas (Cronbacho $\alpha = 0,59$), tačiau kadangi skirtumas minimalus, ši skalė tyrime bus naudojama.

Tėvų SDQ skalės rezultatai rodo, kad bendrą sunkumų skalę galima laikyti patikimesne nei mokytojų užpildyto klausimyno skalės rezultatus. Tuo tarpu kitos skalės socialumo, hiperaktyvumo, emocinių ir elgesio simptomų skalės labiau patikimos mokytojų užpildytose versijose ir yra tinkamos naudoti tyrime.

Siekiant patikrinti ar sutampa mokytojų ir tėvų užpildyto klausimyno rezultatai, atliekama koreliacinė analizė.

3 lentelė. Koreliacijos tarp tėvų ir mokytojų vertinimų

	r	p
Socialumo	0,22	0,002
Hiperaktyvumo	0,37	<0,001
Emocinių simptomų	0,32	<0,001
Elgesio problemų	0,33	<0,001
Bendra sunkumų skalė	0,27	<0,001

Atlikus koreliacinę analizę buvo nustatyta, kad pagal visas skales koreliacijos tarp tėvų ir mokytojų pateiktų duomenų statistiškai reikšmingos. Tačiau mokytojų ir tėvų pateikti duomenys apie socialumo, problemų su bendraamžiais ir bendrą sunkumų skalės turi silpną ryšį ($r < 0,3$). Kitos SDQ klausimyno skalės rodo vidutinį ryšį tarp mokytojų ir tėvų pateiktų duomenų apie vaikus, tai hiperaktyvumo, emocinių simptomų ir elgesio problemų skalės. Kadangi ryšys nėra pakankamai stiprus nutarta tolimesnėse rezultatų skyriuose vaikų lyčių stereotipus analizuoti atskirai pagal mokytojų ir tėvų pateiktus duomenis apie vaikų sunkumus.

2.3. Tyrimo eiga

Tyrimas buvo atliekamas trijose Lietuvos mokyklose (nuo 2018 m. spalio mėn. iki 2018 m. gruodžio mėn.). Tyrimo metu buvo prašomi tėvų sutikimai (priedas nr. 1), kad jų vaikas dalyvautų tyrime. Prie sutikimo buvo prisegta SDQ forma kurią buvo prašoma užpildyti, jei sutinka, kad vaikas dalyvautų tyrime. Gavus sutikimus buvo susitariama su mokytoja ir pamokos metu vaikai buvo prašomi užpildyti anketas apie lyčių stereotipus. Prieš tyrimo pradžią buvo prašoma vaikų nesitarti tarpusavyje ir jeigu kyla klausimų pakelti ranką. Atlikus tyrimą su vaikais buvo prašoma pagrindinių klasės mokytojų užpildyti SDQ apie kiekvieną vaiką, kuris dalyvavo tyrime.

2.4. Duomenų analizė

Duomenys analizuojami naudojant IBM SPSS Statistics 25 versiją. Siekiant patikrinti Vaikų lyčių stereotipų anketos ir SDQ klausimyno patikimumą apskaičiuotas Cronbacho alfa koeficientas. Nustatytas SDQ skalių ir vaikų lyčių stereotipų klausimyno sudarytos skalės normalumas. Gauti rezultatai parodė, kad SDQ skalės nėra pasiskirsčiusios normaliai, o vaikų lyčių stereotipų sudaryta skalė – yra pasiskirsčiusi normaliai. Mergaičių ir berniukų vidurkių pagal sunkumus, kuriuos išskyrė jų mokytojai ir tėvai, palyginimui naudojamas Man Whitney U kriterijus, nes duomenys neparametriniai. Siekiant nustatyti vaikų lyčių stereotipų pasiskirstymą, naudojamas Chi kvadrato kriterijus. Taip pat taikytas paprastas ir daugialypis tiesinės regresijos statistinis metodas (siekiama nustatyti ar lyčių stereotipų kiekis, amžius bei lytis gali pranašauti elgesio, emocinius sunkumus, hiperaktyvumą bei prosocialų elgesį).

3. REZULTATAI

3.1. Vaiko elgesio ir emocinių sunkumų analizė pagal lytį

Siekiant pagal lytį nustatyti kokių sunkumų turintys vaikai dalyvavo tyrime naudojamas Mann Whitney U kriterijus nepriklausomoms imtims. Šis kriterijus taikomas, nes duomenys pasiskirstę nenormaliai.

4 lentelė. *Lyčių rangų vidurkių pasiskirstymas pagal sunkumus, kuriuos išskiria mokytojai*

Skalės	Berniukai (n = 91) Mergaitės (n = 107)		U	Z	p
	Rangų vidurkiai	Rangų vidurkiai			
Emociniai simptomai	90,11	107,49	4014	-2,164	0,03
Elgesio problemos	108,54	91,81	4045,5	-2,229	0,026
Hiperaktyvumas	116,45	85,09	3326,5	-3,872	<0,001
Socialumas	83,13	113,42	4807	-0,156	<0,001

Pastaba: U testo koeficientas (U) ir (arba) Z testo koeficientas (Z). Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Kaip matoma 4 lentelėje, tyrime dalyvavę berniukai dažniau nei mergaitės turi elgesio problemų (berniukų rangų vidurkis – 108,54; mergaičių rangų vidurkis - 91,81) ir hiperaktyvumo problemų (berniukų rangų vidurkis – 116,45; mergaičių rangų vidurkis – 85,09) tuo tarpu mergaitės labiau nei berniukai pasižymi emociniais simptomais (berniukų rangų vidurkis – 90,11; mergaičių rangų vidurkis – 107,49) bei prosocialiu elgesiu (berniukų rangų vidurkis – 83,13; mergaičių rangų vidurkis – 112,42). Visais paminėtais atvejais pritaikius Mann Whitney U gauta, kad skirtumas tarp berniukų ir mergaičių yra statistiškai reikšmingas ($p < 0,05$).

5 lentelė. *Lyčių rangų vidurkių pasiskirstymas pagal sunkumus, kuriuos išskiria tėvai*

Skalės	Berniukai (n = 99) Mergaitės (n = 113)		U	Z	p
	Rangų vidurkiai	Rangų vidurkiai			
Emociniai simptomai	103,41	109,2	5288	-0,694	0,487
Elgesio problemos	111,07	102,5	5141,5	-1,051	0,293
Hiperaktyvumas	123,02	92,03	3958	-3,7	<0,001
Socialumas	92,36	118,89	4193,5	-3,213	0,001

Pastaba: U testo koeficientas (U) ir (arba) Z testo koeficientas (Z). Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Išanalizavus lyčių vidurkių pasiskirstymą pagal sunkumus, kuriuos išskiria tėvai, gauta, kad berniukai labiau negu mergaitės pasižymi hiperaktyvumu (berniukų rangų vidurkis – 123,02; mergaičių rangų vidurkis – 92,03), o pas mergaites labiau išreikštas prosocialus elgesys nei pas berniukus (berniukų rangų vidurkis – 92,36; mergaičių rangų vidurkis – 118,89). Tuo tarpu 5 lentelėje pateikti rezultatai rodo, kad elgesio ir emociniai sunkumai statistiškai reikšmingai nesiskiria tarp berniukų ir mergaičių ($p > 0,05$).

Apibendrinant ištirtus sunkumus, pastebima, jog ir mokytojų, ir tėvų pateikti duomenys apie vaikus rodo, kad berniukai dažniau hiperaktyvūs nei mergaitės bei, kad mergaitėms dažniau būdingas prosocialus elgesys nei berniukams.

3.2. Vaikų lyčių stereotipų analizė

Tolimesnėje analizėje siekiama išsiaiškinti kaip pasiskirstė tiriamųjų atsakymai pagal vaikų lyčių stereotipus apie skirtingas veiklas. Kokius stereotipus dažniausiai jie išskiria ir kuriai lyčiai priskiria atitinkamas veiklas ar charakteristikas. Taip pat bus lyginami mergaičių ir berniukų atsakymai pasirenkant lyčių stereotipus.

3.2.1. Vaikų priskirti lyčių stereotipai

Šioje dalyje nustatoma kaip pasiskirsto lyčių stereotipai, kai vaikams pateikiami teiginiai ir prašoma jų priskirti tam tikrą veiklą ar charakteristiką mergaitėms arba berniukams. 6 lentelėje pateikiama kaip pasiskirstė vaikų pasirinkti lyčių stereotipai įvairiais aspektais.

6 lentelė. Bendras vaikų lyčių stereotipų pasiskirstymas procentais

	Bendri vaikų pasirinkimai		
	Geriau/-esnės mergaitės	Geriau/-esni berniukai	Nėra skirtumo
Skaito	31,1	11,8	57,1
Sportuoja	1,9	68,9	29,2
Šoka	67,5	1,4	31,1
Matematikoje	3,3	38,2	58,5
Daugiau kalba	32,1	19,3	48,6
Mokosi	23,1	5,7	71,2
Sutaria su tėvais	28,8	5,7	65,5
Taiso daiktus	3,8	66	30,2
Gamina valgyti	59	2,4	38,6
Sutaria su suaugusiais	22,5	5,7	69,8

Pastaba: atsakymų variantai, kuriuos pasirinko daugiau nei pusė tiriamųjų pažymėti paryškintu šriftu.

Galima pastebėti, kad teiginiai apie sportą, šokius, taisomus daiktus ir valgio gamybą turi daugiausiai lyties stereotipų, t.y., vaikai prie vieno iš šių teiginių daugiausia kartų priskyre vieną ar kitą lytį. 68,9 % vaikų pasirinko, kad berniukai yra geresni sporte; 66 % vaikų pasirinko, kad berniukai geriau taiso daiktus nei mergaitės. Taip pat vaikai išskyrė stereotipus apie mergaites: 67,5 % tiriamųjų pasirinko, kad mergaitės geriau šoka nei berniukai ir geriau nei berniukai gamina valgyti (59 %).

Taip pat galima pastebėti, kad mažiausiai lyčių stereotipų kelia teiginiai, kuriuose klausama apie geriau besimokančius (71,2 % vaikų pateikė atsakymą „Nėra skirtumo“) ir geriau sutariančius su suaugusiais (69,8 % vaikų pateikė atsakymą „Nėra skirtumo“).

Visos kitos sritys tokių didelių išskirčių neparodė. Toliau pateikiama lentelė, kurioje pateikiami rezultatai apie tai, kam vaikai priskiria tam tikras charakteristikas

7 lentelė. Bendras vaikų lyčių stereotipų pasiskirstymas procentais

	Mergaitės	Berniukai	Nėra skirtumo	Nežinau
Protingesni/ protingesnės?	16,6	10,4	61,4	11,4
Rūpestingesni/ rūpestingesnės?	70,1	3,8	24,2	1,9
Silpnesni/ silpnesnės?	66,4	3,3	25,6	4,7
Jautresni/ jautresnės?	70,6	3,3	20,9	5,2
Labiau mėgsta varžytis ar konkuruoti?	2,9	71,4	22,9	2,9

Pastaba: atsakymų variantai, kuriuos pasirinko daugiau nei pusė tiriamųjų pažymėti paryškintu šriftu.

Žvelgiant į 7 lentelę galima pastebėti, kad keturi iš 5 klausimų atskleidžia vaikų lyčių stereotipus. Iš vaikų atsakymų galima išskirti tokius lyčių stereotipus kaip: mergaitės yra rūpestingesnės (70,1 %), silpnesnės (66,4 %) ir jautresnės (70,6 %) nei berniukai, tuo tarpu berniukai labiau mėgsta konkuruoti ir varžytis (71,4 %). Prie klausimo kas protingesnis didžioji dalis vaikų pasirinko, kad nuo lyties protingumas nepriklauso (61,4 %).

Toliau pateikta lentelė, kurioje pateikiami stereotipai mokyklos kontekste.

8 lentelė. Vaikų lyčių stereotipų pasiskirstymas mokyklos kontekste procentais

	Mergaitės	Berniukai	Nėra skirtumo
Kas labiau mėgsta mokyklą?	80,5	4,5	15
Ką labiau skatina mokytoja?	39,3	40,8	19,9
Daugiau dėmesio skiria	44,3	30,8	24,9
Drausmingesni mokykloje	70,2	22	7,8
Labiau bendrauja su mokytoja	63,5	19	17,5
Mokytoja dažniau pagiria	53	26,2	20,8

Pastaba: atsakymų variantai, kuriuos pasirinko daugiau nei pusė tiriamųjų pažymėti paryškintu šriftu.

Iš 8 lentelėje pateiktų duomenų matoma, kad nors skirtumai tarp pasirinkimų pakankamai ryškūs, tačiau labiausiai išryškinami du lyčių stereotipai. Apklaustų vaikų nuomone mergaitės labiau mėgsta mokyklą 80,5% ir yra drausmingesnės 70,2%. Taip pat matomi ir kiti stereotipai, kurie sako, kad mergaitės labiau bendrauja su mokytoja (63,5 %) ir jas mokytoja dažniau pagiria (53,0 %).

Taigi apibendrinant galima teigti, kad mergaitėms dažniau priskiriami stereotipai, kuriuose minimas emocinis turinys (rūpestingesnės, jautresnės) bei stereotipai mokyklos kontekste (labiau patinka mokykla, yra drausmingesnės ir daugiau bendrauja su mokytoja). Tuo tarpu berniukams priskiriami stereotipai, kurie teigia, kad jie geresni, kai kalbama apie veiklas (geriau sportuoja, taiso daiktus ir yra aktyvesni konkuruojant ir varžantis).

3.2.2. Vaikų išskiriami lyčių stereotipai

Siekiant papildyti anksčiau aptartus lyčių stereotipus, buvo prašoma vaikų apibūdinti mergaites ir berniukus, taip siekiant sužinoti daugiau vaikų išskiriamų stereotipų apie lytis. Taigi šią dalį sudarys atvirų atsakymų, kuriuos pateikė vaikai apie kiekvieną iš lyčių apžvelgimas.

Siekiant palyginti mergaičių ir berniukų atsakymus, kiekvienas atsakymas užkoduojamas ir sukuriama 7 stereotipų kategorijos: *Išvaizda* (pvz., mergaitės dėvi sukneles), *veiklos ir žaidimai* (pvz., mergaitės žaidžia su lėlėmis), *tarpasmeniniai santykiai* (pvz., daug šneka), *biologinės ypatybės* (pvz., berniukai aukšti), *socialinės rolės* (pvz., mergaitės plauna indus), *asmenybės savybės/ charakteristikos* (pvz., mergaitės jautrios, berniukai pikti).

Vaikų išskiriami lyčių stereotipai apie mergaites. Išanalizavus ir sukatégorizavus gautus atsakymus buvo gauti rezultatai, jog apibūdinant mergaites tiek pačios mergaitės, tiek berniukai daugiausiai išskyrė mergaičių *asmenybės savybes/ charakteristikas* (40 %). Mergaitės ir berniukai dažnai pateikdavo labai panašias *asmenybės savybes* apie mergaites (draugiškos, geros). Berniukai dažnai apie mergaites rašė, kad jos jautrios, tuo tarpu tik kelios mergaitės taip save apibūdino. Kur kas dažniau mergaitės rašė, kad jos yra tvarkingos.

Kita kategorija, kurią taip pat dažnai išskyrė ir mergaitės, ir berniukai rašydami apie mergaites – *išvaizda* (28,4 %). Dažniausiai mergaitės ir berniukai minėjo, kad mergaitės yra gražios. Prie išvaizdos kategorijos mergaitės dažnai minėdavo ir ilgus plaukus. Berniukai apie plaukus minėjo kur kas rečiau.

Vaikų išskiriami lyčių stereotipai apie berniukus. Apibūdinami berniukus tiek mergaitės, tiek berniukai dažniausiai atkreipdavo dėmesį į jų *veiklą ar žaidimus* (38,2 %). Daugiausiai kartų buvo išskirta, kad berniukai yra sportiški arba mėgsta sportuoti, taip pat buvo vardijamos sporto šakos,

kurias berniukai mėgsta. Kaip ir prie mergaičių apibūdinimo, taip ir prie berniukų, dažnai buvo išskiriamos berniukų *asmenybės savybes* (31,3 %). Mergaitės berniukų *asmens savybes/ charakteristikas* paminėjo dažniau (36,7 % visų mergaičių atsakymų), nei berniukai (24,1 % visų berniukų atsakymų). Mergaitės dažniausiai išskyrė tokias savybes kaip: išdykę, triukšmingi, linksmi, aktyvūs. Tuo tarpu berniukai dažniausiai išskyrė tokias asmenybės savybes kaip: išdykę, protingi. Buvo dar viena subkategorija, kurią dažnai pateikė berniukai, tai *biologinės ypatybės* (23,2 % visų berniukų atsakymų). Ypatingai dažnai buvo išskirta viena ypatybė - stiprumas.

Taigi lyginant kaip mergaitės ir berniukai vertina vieni kitus galima pastebėti, kad apibūdinant mergaites kyla daugiausiai stereotipų apie jų *asmenybės savybes*. Tačiau taip pat labai dažnai vaikai apibūdinami mergaites išskiria *išvaizdą*. Dažniausiai jos apibūdinamos kaip gražios. Ir berniukai, ir mergaitės turi panašius stereotipus apie mergaites.

Tuo tarpu berniukų apibūdinimai skiriasi nuo to, kaip vaikai apibūdina mergaites. Dažniausiai ir mergaitės, ir berniukai išskyrė veiklas bei žaidimus apibūdinami berniukus. Buvo minimos sporto šakos, ar sportas bendrai.

Taigi apibendrinant pastebėti bendri stereotipai. Sutapo tai, kad dažnai apibūdinami ir mergaites, ir berniukus vaikai (nepriklausomai nuo lyties) minėdavo jų *asmenybės savybes*. Mergaitės abiem atvejais pateikdavo daugiau *asmenybės savybių*, nei berniukai. Tai reiškia, kad jos turi daugiau lyčių stereotipų susijusių su tam tikromis *asmenybės savybėmis* (mergaitės – draugiškos, tvarkingos, geros; berniukai – išdykę, triukšmingi, aktyvūs, linksmi). Berniukai apibūdinami berniukus dažnai pateikdavo *biologines ypatybes*. Berniukai dažniausiai savo lyties atstovus apibūdinavo kaip stiprius.

3.2.3. Vaikų lyčių stereotipų analizė pagal lytį

Lyginant lytis pirmiausiai buvo patikrinta ar mergaičių ir berniukų lyčių stereotipų kiekis skiriasi. Tai padėjo nustatyti student t test kriterijus, kuris parodė, kad skirtumas tarp to kiek mergaitės ($M = 7,91$, $SD = 3,39$) ir berniukai ($M = 8,44$, $SD = 3,94$) turi lyčių stereotipų nėra statistiškai reikšmingas ($t = 1,05$; $df = 194,93$; $p = 0,296$). Tai reiškia, kad ir mergaitės, ir berniukai turi panašų kiekį lyčių stereotipų.

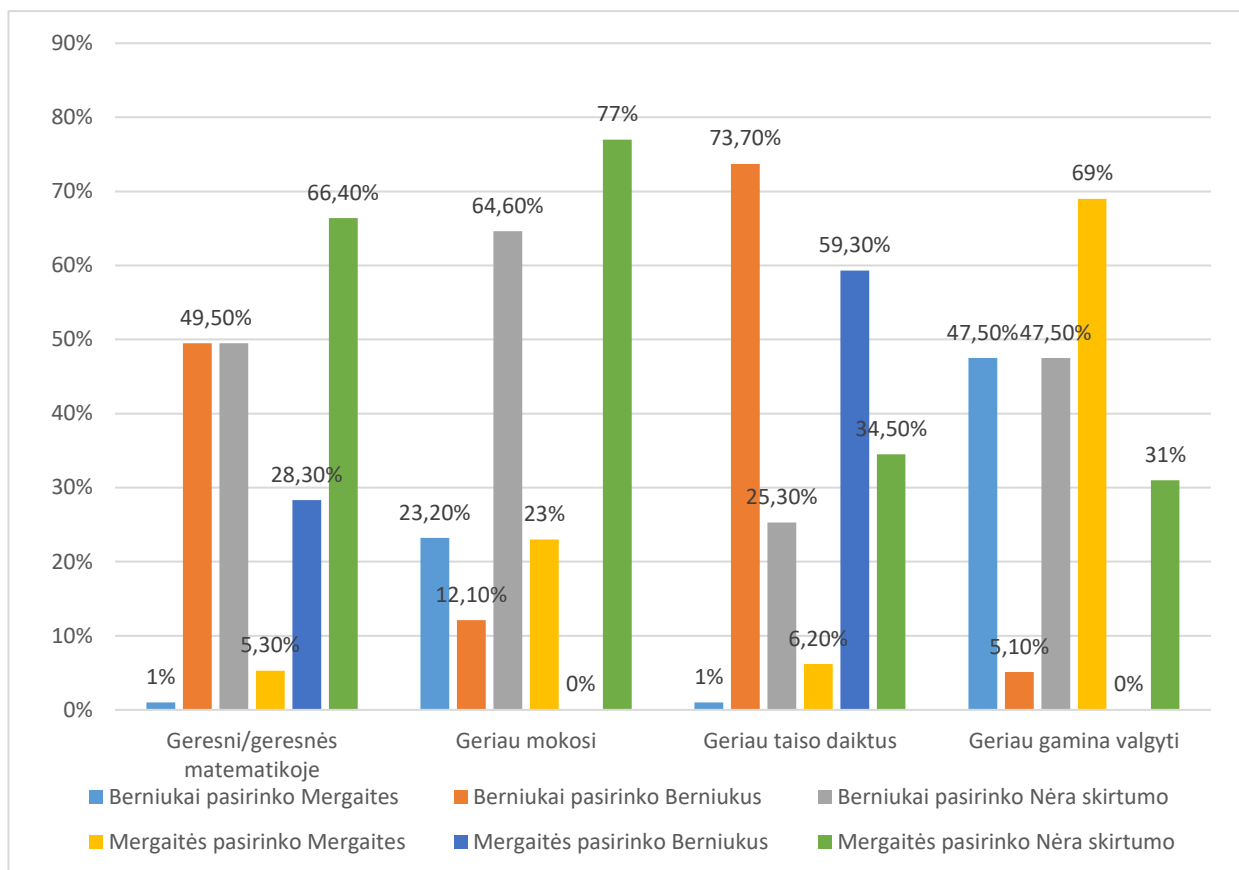
Siekiant nustatyti ar skiriasi mergaičių ir berniukų lyčių stereotipai į atitinkamus dalykus, buvo naudojamas Chi kvadrato kriterijus. Rezultatai pateikiami 9 lentelėje.

9 lentelė. Bendras vaikų lyčių stereotipų pasiskirstymas pagal lytį vienetais

		Mergaitės	Berniukai	Nėra skirtumo	χ^2	df	p																																																																																																								
Geriau skaito	Berniukai	27	16	56	3,904	2	0,142																																																																																																								
	Mergaitės	39	9	65				Geresni/geresnės sporte	Berniukai	1	75	23	4,3	2	0,115	Mergaitės	3	71	39	Geriau šoka	Berniukai	63	2	34	1,497	2	0,473	Mergaitės	80	1	32	Geresni/geresnės matematikoje	Berniukai	1	49	49	11,7	2	0,003	Mergaitės	6	32	75	Daugiau kalba	Berniukai	35	23	41	4,043	2	0,132	Mergaitės	33	18	62	Geriau mokosi	Berniukai	23	12	64	14,83	2	0,001	Mergaitės	26	0	87	Geriau sutaria su tėvais	Berniukai	23	9	67	5,97	2	0,051	Mergaitės	38	3	72	Geriau taiso daiktus	Berniukai	1	73	25	6,925	2	0,031	Mergaitės	7	67	39	Geriau gamina valgyti	Berniukai	47	5	47	13,58	2	0,001	Mergaitės	78	0	35	Geriau sutaria su suaugusiais	Berniukai	17	10	70	8,579	2	0,14
Geresni/geresnės sporte	Berniukai	1	75	23	4,3	2	0,115																																																																																																								
	Mergaitės	3	71	39				Geriau šoka	Berniukai	63	2	34	1,497	2	0,473	Mergaitės	80	1	32	Geresni/geresnės matematikoje	Berniukai	1	49	49	11,7	2	0,003	Mergaitės	6	32	75	Daugiau kalba	Berniukai	35	23	41	4,043	2	0,132	Mergaitės	33	18	62	Geriau mokosi	Berniukai	23	12	64	14,83	2	0,001	Mergaitės	26	0	87	Geriau sutaria su tėvais	Berniukai	23	9	67	5,97	2	0,051	Mergaitės	38	3	72	Geriau taiso daiktus	Berniukai	1	73	25	6,925	2	0,031	Mergaitės	7	67	39	Geriau gamina valgyti	Berniukai	47	5	47	13,58	2	0,001	Mergaitės	78	0	35	Geriau sutaria su suaugusiais	Berniukai	17	10	70	8,579	2	0,14	Mergaitės	30	2	78								
Geriau šoka	Berniukai	63	2	34	1,497	2	0,473																																																																																																								
	Mergaitės	80	1	32				Geresni/geresnės matematikoje	Berniukai	1	49	49	11,7	2	0,003	Mergaitės	6	32	75	Daugiau kalba	Berniukai	35	23	41	4,043	2	0,132	Mergaitės	33	18	62	Geriau mokosi	Berniukai	23	12	64	14,83	2	0,001	Mergaitės	26	0	87	Geriau sutaria su tėvais	Berniukai	23	9	67	5,97	2	0,051	Mergaitės	38	3	72	Geriau taiso daiktus	Berniukai	1	73	25	6,925	2	0,031	Mergaitės	7	67	39	Geriau gamina valgyti	Berniukai	47	5	47	13,58	2	0,001	Mergaitės	78	0	35	Geriau sutaria su suaugusiais	Berniukai	17	10	70	8,579	2	0,14	Mergaitės	30	2	78																				
Geresni/geresnės matematikoje	Berniukai	1	49	49	11,7	2	0,003																																																																																																								
	Mergaitės	6	32	75				Daugiau kalba	Berniukai	35	23	41	4,043	2	0,132	Mergaitės	33	18	62	Geriau mokosi	Berniukai	23	12	64	14,83	2	0,001	Mergaitės	26	0	87	Geriau sutaria su tėvais	Berniukai	23	9	67	5,97	2	0,051	Mergaitės	38	3	72	Geriau taiso daiktus	Berniukai	1	73	25	6,925	2	0,031	Mergaitės	7	67	39	Geriau gamina valgyti	Berniukai	47	5	47	13,58	2	0,001	Mergaitės	78	0	35	Geriau sutaria su suaugusiais	Berniukai	17	10	70	8,579	2	0,14	Mergaitės	30	2	78																																
Daugiau kalba	Berniukai	35	23	41	4,043	2	0,132																																																																																																								
	Mergaitės	33	18	62				Geriau mokosi	Berniukai	23	12	64	14,83	2	0,001	Mergaitės	26	0	87	Geriau sutaria su tėvais	Berniukai	23	9	67	5,97	2	0,051	Mergaitės	38	3	72	Geriau taiso daiktus	Berniukai	1	73	25	6,925	2	0,031	Mergaitės	7	67	39	Geriau gamina valgyti	Berniukai	47	5	47	13,58	2	0,001	Mergaitės	78	0	35	Geriau sutaria su suaugusiais	Berniukai	17	10	70	8,579	2	0,14	Mergaitės	30	2	78																																												
Geriau mokosi	Berniukai	23	12	64	14,83	2	0,001																																																																																																								
	Mergaitės	26	0	87				Geriau sutaria su tėvais	Berniukai	23	9	67	5,97	2	0,051	Mergaitės	38	3	72	Geriau taiso daiktus	Berniukai	1	73	25	6,925	2	0,031	Mergaitės	7	67	39	Geriau gamina valgyti	Berniukai	47	5	47	13,58	2	0,001	Mergaitės	78	0	35	Geriau sutaria su suaugusiais	Berniukai	17	10	70	8,579	2	0,14	Mergaitės	30	2	78																																																								
Geriau sutaria su tėvais	Berniukai	23	9	67	5,97	2	0,051																																																																																																								
	Mergaitės	38	3	72				Geriau taiso daiktus	Berniukai	1	73	25	6,925	2	0,031	Mergaitės	7	67	39	Geriau gamina valgyti	Berniukai	47	5	47	13,58	2	0,001	Mergaitės	78	0	35	Geriau sutaria su suaugusiais	Berniukai	17	10	70	8,579	2	0,14	Mergaitės	30	2	78																																																																				
Geriau taiso daiktus	Berniukai	1	73	25	6,925	2	0,031																																																																																																								
	Mergaitės	7	67	39				Geriau gamina valgyti	Berniukai	47	5	47	13,58	2	0,001	Mergaitės	78	0	35	Geriau sutaria su suaugusiais	Berniukai	17	10	70	8,579	2	0,14	Mergaitės	30	2	78																																																																																
Geriau gamina valgyti	Berniukai	47	5	47	13,58	2	0,001																																																																																																								
	Mergaitės	78	0	35				Geriau sutaria su suaugusiais	Berniukai	17	10	70	8,579	2	0,14	Mergaitės	30	2	78																																																																																												
Geriau sutaria su suaugusiais	Berniukai	17	10	70	8,579	2	0,14																																																																																																								
	Mergaitės	30	2	78																																																																																																											

Pastaba: Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu

9 lentelėje pastebima, kad tik pagal keturis stereotipus matomas statistiškai reikšmingas skirtumas tarp mergaičių ir berniukų pasirinkimo. Visi šie atvejai atsispindi žemiau pateiktame grafike.

2 pav. Vaikų lyčių stereotipai pagal mergaičių ir berniukų pasirinkimus

Į teiginį „geresni matematikoje“ daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių mergaičių neturi stereotipiško požiūrio į lytis (66,4 % mergaičių pasisakė, kad „nėra skirtumo“). Tačiau berniukų nuomone mergaičių matematiniai gebėjimai yra žemesni nei berniukų. Jie pasiskirstė į 2 grupes: matematikoje geresni yra berniukai 49,50 %; nėra skirtumo 49,5 %.

Žvelgiant į kitus teiginius, kuriuose statistiškai reikšmingi skirtumai tarp pateiktų duomenų pastebima, kad teiginį „geriau mokosi“ berniukai vertino skirtingai nei mergaitės. Nei viena tyrime dalyvavusi mergaitė nepažymėjo, kad berniukai mokosi geriau, nors 12,1 % tiriamų berniukų taip galvoja. Didžioji dalis (daugiau negu pusė) tiriamųjų prie šio teiginio pasirinko, kad ir mergaitės ir berniukai gali mokytis taip pat gerai.

Analizuojant teiginį „geriau taiso daiktus“ matoma, kad mergaitės kur kas geriau vertina savo galimybes (6,2 %), nei berniukai vertina mergaičių sugebėjimus (1 %). Didesnė dalis mergaičių (34,5 %), nei berniukų (25,3 %) pažymėjo, kad „nėra skirtumo“ t.y., kad ir mergaitės, ir berniukai taip pat gerai gali taisyti daiktus. Tačiau berniukų nuomonė kategoriška – būtent jie šioje veikloje yra geresni – taip pasisakė net 73,70% berniukų. Mergaičių nuomone berniukai taip pat išskiriami šioje kategorijoje – 59,30% mergaičių pasisakė už berniukus.

Analizuojant teiginį „geriau gamina valgyti“ pastebima, jog šioje kategorijoje tiek mergaitės, tiek berniukai teigia, jog mergaitės geresnės maisto gaminime (atitinkamai 69,0 % ir 47,50 %). Tiesa, berniukų nuomonė išsiskyrė į 2 dalis: po lygiai 47,50 % surinko teiginiai, jog „geresnės mergaitės“ ir „nėra skirtumo“. Kad berniukai gamina geriau mano tik 5,10% berniukų ir nei viena mergaitė.

Apibendrinant pateiktą analizę, galima teigti, jog berniukai laikomi „geresni matematikoje“ ir „geriau taiso daiktus“. O mergaitės „geresnės maisto gaminime“. Bendrame mokymosi apibūdinime vaikai ryškiai neišskyrė nei vienos lyties, pasirinkdami teiginį „nėra skirtumo“.

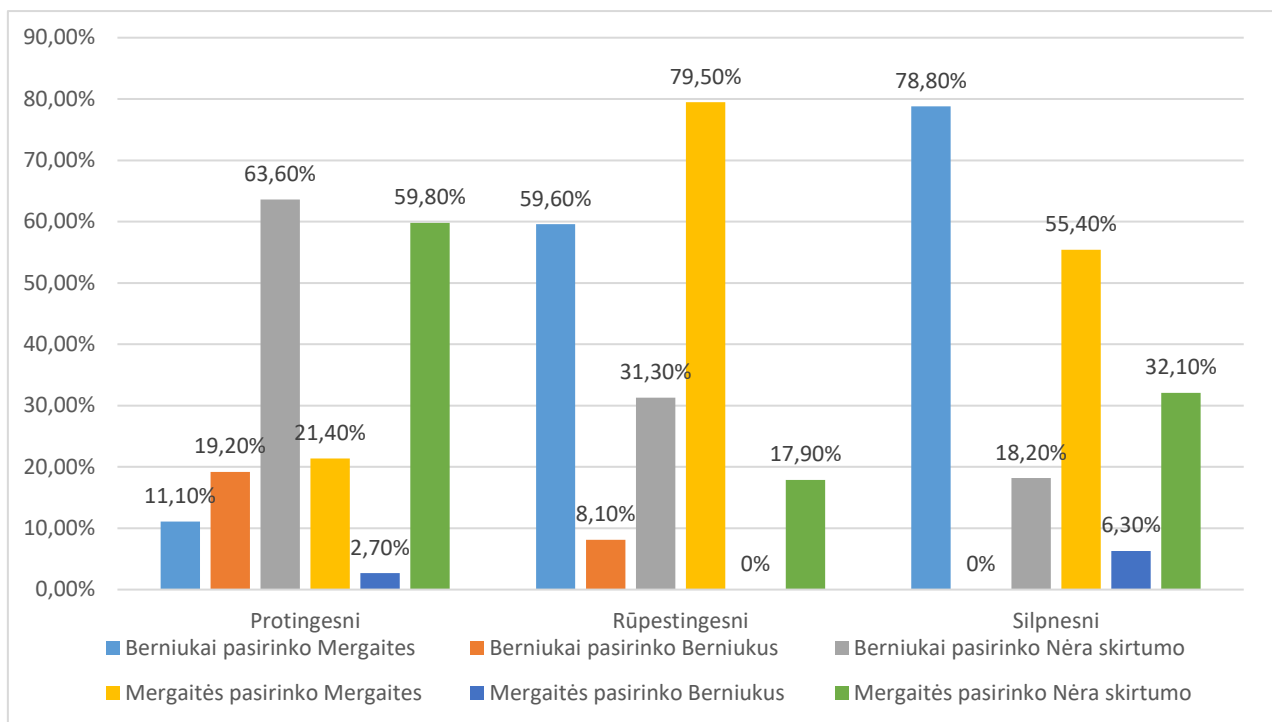
Žemiau pateikiama lentelė, kurioje nurodoma kaip pasiskirstė mergaičių ir berniukų atsakymai dėl lyčių stereotipų apie asmenybės savybes.

10 lentelė. *Bendras vaikų lyčių stereotipų pasiskirstymas pagal lytį*

		Mergaitės	Berniukai	Nėra skirtumo	Nežinau	χ^2	df	p																																																									
Protingesni/ protingesnės	Berniukai	11	19	63	6	21,87	3	0,00																																																									
	Mergaitės	24	3	67	18				Rūpestingesni/ rūpestingesnės	Berniukai	59	8	31	1	16,716	3	0,001		Mergaitės	89	0	20	3	Silpnesni/ silpnesnės	Berniukai	78	0	18	3	15,687	3	0,001		Mergaitės	62	7	36	7	Jautresni/ jautresnės	Berniukai	65	5	20	9	7,755	3	0,051		Mergaitės	84	2	24	2	Labiau mėgsta varžytis ar konkuruoti	Berniukai	4	74	18	3	3,047	3	0,384		Mergaitės	2
Rūpestingesni/ rūpestingesnės	Berniukai	59	8	31	1	16,716	3	0,001																																																									
	Mergaitės	89	0	20	3				Silpnesni/ silpnesnės	Berniukai	78	0	18	3	15,687	3	0,001		Mergaitės	62	7	36	7	Jautresni/ jautresnės	Berniukai	65	5	20	9	7,755	3	0,051		Mergaitės	84	2	24	2	Labiau mėgsta varžytis ar konkuruoti	Berniukai	4	74	18	3	3,047	3	0,384		Mergaitės	2	76	30	3												
Silpnesni/ silpnesnės	Berniukai	78	0	18	3	15,687	3	0,001																																																									
	Mergaitės	62	7	36	7				Jautresni/ jautresnės	Berniukai	65	5	20	9	7,755	3	0,051		Mergaitės	84	2	24	2	Labiau mėgsta varžytis ar konkuruoti	Berniukai	4	74	18	3	3,047	3	0,384		Mergaitės	2	76	30	3																											
Jautresni/ jautresnės	Berniukai	65	5	20	9	7,755	3	0,051																																																									
	Mergaitės	84	2	24	2				Labiau mėgsta varžytis ar konkuruoti	Berniukai	4	74	18	3	3,047	3	0,384		Mergaitės	2	76	30	3																																										
Labiau mėgsta varžytis ar konkuruoti	Berniukai	4	74	18	3	3,047	3	0,384																																																									
	Mergaitės	2	76	30	3																																																												

Pastaba: Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu

Pagal duomenis pateiktus 10 lentelėje matoma, kad statistiškai reikšmingi mergaičių ir berniukų pasirinkimų skirtumai pastebimi prie trijų teiginių, kurie plačiau nagrinėjami 3 paveiksle.

3 pav. Vaikų lyčių stereotipai pagal mergaičių ir berniukų pasirinkimus

Atsakant į klausimą „kas protingesnis?“ ir mergaitės, ir berniukai dažniau pažymėdavo savo lyties atstovus. Ir nors daugiau nei pusė mergaičių ir berniukų pažymėjo, kad nuo lyties nepriklauso kas protingesnis („nėra skirtumo“), tačiau tik 11,1 % tyrime dalyvavusių berniukų ir 2,7 % tyrime dalyvavusių mergaičių nurodė, kad protingesni yra ne jų lyties atstovai.

Taip pat statistiškai reikšmingus skirtumus tarp mergaičių ir berniukų pasirinkimų atskleidė teiginiai, kuriuose buvo klausiama: „kas rūpestingesnis“, kur daugiau nei pusė ir mergaičių, ir berniukų pažymėjo atsakymą – mergaitės, tačiau skirtumas išryškėjo, kad nei viena tyrime dalyvavusi mergaitė nepažymėjo berniukų, tačiau 17,9 % pažymėjo, kad „nėra skirtumo“, o 8,1 % tyrime dalyvavusių berniukų pažymėjo, kad berniukai rūpestingesni nei mergaitės, ir 31,3 % berniukų pažymėjo atsakymą „nėra skirtumo“.

Atsakymų į klausimą „kas silpnesnis?“ rezultatai labai panašūs, tik čia nei vienas tyrime dalyvavęs berniukas nepriskyrė šios savybės savo lyties atstovui ir kur kas daugiau mergaičių pasirinko atsakymą, kuris parodo, kad nėra skirtumo ir kad ir mergaitės, ir berniukai gali būti silpni.

Tačiau vis dėl to silpnesnėmis yra laikomos mergaitės. Taip pasisakė 78,80 % berniukų ir 55,40 % mergaičių. Apibendrinant pateiktą grafiką, galima teigti, jog rūpestingesnėmis ir silpnesnėmis yra laikomos mergaitės. O protingesniais neišskiriama nei viena lytis.

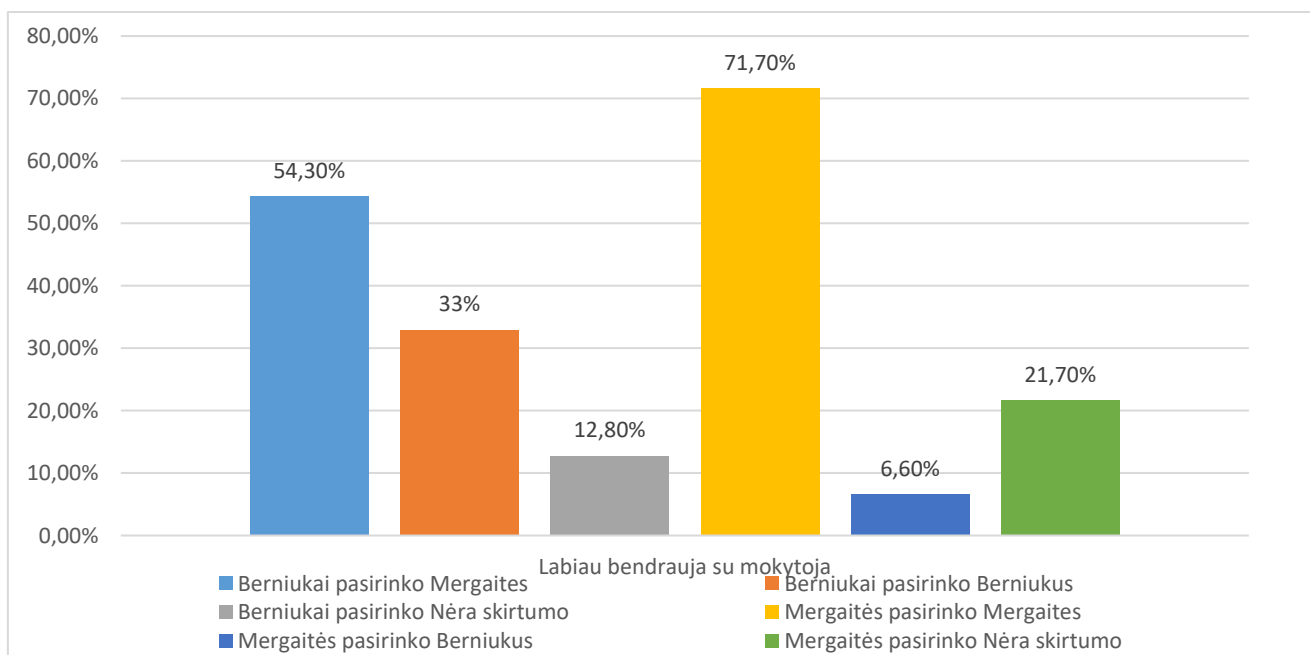
Žemiau pateiktoje lentelėje analizuojamas vaikų lyčių stereotipų pasiskirstymas pagal lytį mokyklos kontekste vienetais.

11 lentelė. *Vaikų lyčių stereotipų pasiskirstymas pagal lytį mokyklos kontekste*

Teiginiai		Pasirinkimo variantai			χ^2	df	p
		Mergaites	Berniukai	Nėra skirtumo			
Kas labiau mėgsta mokyklą?	Berniukai	78	4	14	0,08	3	0,96
	Mergaitės	83	5	16			
Ką labiau skatina mokytoja?	Berniukai	39	39	16	0,971	3	0,62
	Mergaitės	40	43	24			
Daugiau dėmesio skiria	Berniukai	47	30	18	3,674	3	0,16
	Mergaitės	42	32	32			
Drausmingesni mokykloje	Berniukai	68	22	7	0,127	3	0,94
	Mergaitės	76	23	9			
Labiau bendrauja su mokytoja	Berniukai	51	31	12	22,89	3	0,0
	Mergaitės	76	7	23			
Mokytoja dažniau pagiria	Berniukai	48	32	16	5,31	3	0,07
	Mergaitės	59	21	26			

Pastaba: Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu

11 lentelėje, kur pateikiami duomenys apie mergaičių ir berniukų stereotipinį požiūrį į lytis mokyklos kontekste, matoma, kad čia skirtumai tarp mergaičių ir berniukų išskiriamų lyčių stereotipų nėra pastebimi, išskyrus vieną atvejį, kai klausiama „kas labiau bendrauja su mokytoja?“

4 pav. Vaikų lyčių stereotipas apie tai, kas labiau bendrauja su mokytoja pagal mergaičių ir berniukų pasirinkimus

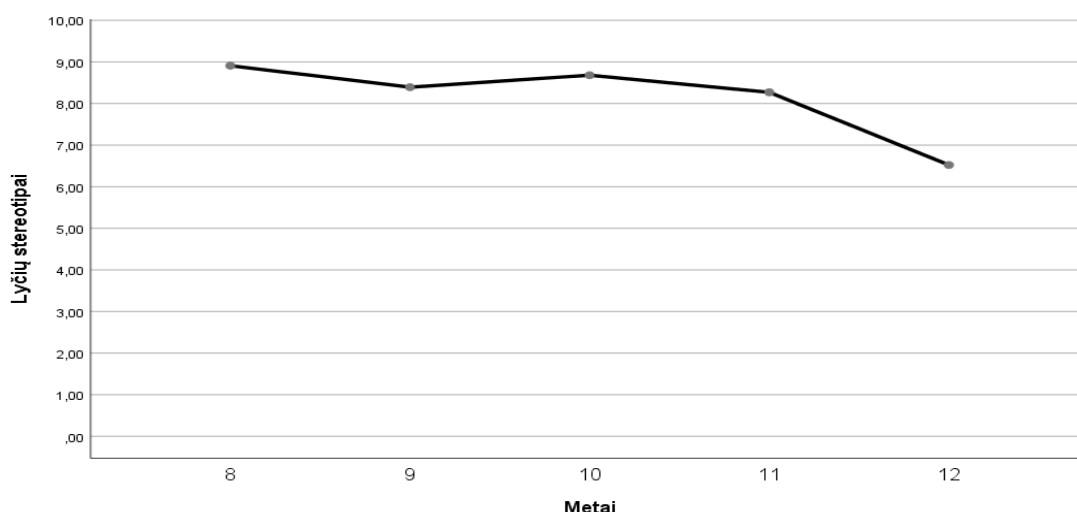
Prie klausimo „kas labiau bendrauja su mokytoja?“ rezultatai pasiskirstė, kad 71,70 % mergaičių ir 54,30 % berniukų pastebėjo, jog su mokytoja labiau bendrauja mergaitės. Tačiau 33,0% berniukų mano, jog berniukai labiau bendrauja su mokytoja. Atlikta analizė parodė, jog taip manančių mergaičių yra tik 6,60 %. Atsakymai į visus kitus klausimus, kuriuose nurodomi lyčių stereotipai mokyklos kontekste pasiskirstė panašiai.

3.2.4. Vaikų lyčių stereotipų analizė pagal amžių

Siekiant nustatyti bendrą vaikų stereotipinį požiūrį lyties pagrindu, iš gautų duomenų buvo sudarytos dvi grupės: viena, kuri atsakydama į klausimus pasirinko vieną iš lyčių (*mergaitės/berniukai*) – ši grupė buvo užkoduota – 1; kita grupė, kuri pasirinko variantą *nėra skirtumo* arba *nežinau* – ši grupė užkoduota - 0. Tai rodo ar vaikas išskiria lytis, kai kalbama apie kokias nors veiklas ar savybes, ar mano, jog nėra skirtumo.

Siekiant nustatyti ar yra statistiškai reikšmingas skirtumas tarp skirtingo amžiaus tiriamųjų lyčių stereotipų kiekio buvo naudota vienfaktorinė dispersinė analizė (ANOVA). Šis kriterijus pasirinktas, nes duomenys pasiskirstė normaliai.

Nustatyta, kad lyčių stereotipų kiekio skirtumas tarp skirtingo amžiaus tiriamųjų yra statistiškai reikšmingas ($F = 3,08$; $df = 4$, $p = 0,02$). Toliau pateikiamas grafikas, kuriame atsispindi kaip kinta tiriamųjų lyčių stereotipų kiekis keičiantis metams.

4 pav. Vaikų lyčių stereotipų kiekio kitimas skirtingais amžiaus tarpsniais

Pasitelkus post hoc bonferoni kriterijų nustatyta, kad statistiškai reikšmingas skirtumas tarp 8 ir 12 metų ($p = 0,021$), 10 ir 12 metų ($p = 0,046$) vaikų lyčių stereotipų lankstumo. Iš 4 paveiksle

pateikto grafiko matoma, kad tiriamieji, kuriems 12 metų lanksčiausiai žiūri į lyčių stereotipus ($M = 6,5$), tuo tarpu kiti amžiaus tarpsniai, nuo 8 iki 11 metų turi panašų kiekį lyčių stereotipų. 8 metų vaikai turi daugiausiai lyčių stereotipų ($M = 8,9$) lyginant su kitų amžių tiriamaisiais.

Paveiksle pateikta kreivė parodo, jog daugiausia lyčių stereotipų turi 8 metų vaikai ($M = 8,9$). Augant vaikui, jo požiūris į lyčių stereotipus darosi lankstesnis. Jei 9-11 vaiko gyvenimo metais lyčių stereotipų kiekis (M) yra tarp 8-9, tai jau 12 metais ji krinta ir $M = 6.5$. Gautas rezultatas patvirtina faktą, aptartą teorinėje darbo dalyje, jog augant vaikui sparčiai didėja lankstumas lyčių stereotipų atžvilgiu, t.y. lyčių stereotipų kiekis mažėja.

3.3. Vaikų lyčių stereotipų kiekio, amžiaus, lyties ir emocinių bei elgesio sunkumų sąsajos

Siekiant nustatyti daugiau ryšius tarp vaikų lyčių stereotipų ir vaiko emocinių bei elgesio sunkumų buvo analizuojama nuo ko priklauso vaiko sunkumai. Atliekama daugialypė tiesinė regresija, kur siekiama išsiaiškinti kaip vaikų lyčių stereotipų kiekis, vaiko amžius ir lytis veikia emocinius ir elgesio sunkumus, prosocialų elgesį, hiperaktyvumą bei bendrus sunkumus, kuriuos pastebi mokytojai ir tėvai.

12 lentelė. *Lyčių stereotipų kiekio, amžiaus ir lyties prognoziniai veiksniai*

Priklausomi kintamieji	Nepriklausomi kintamieji			F	p	R ²
	Lyčių stereotipų kiekis	Amžius	Lytis			
	Beta (β)					
M emociniai simptomai	-0,01	-0,23*	0,2	2,1	0,101	0,03
T emociniai simptomai	0,05	-0,01	0,2	0,55	0,648	0,01
M elgesio problemos	0,06*	0,06	-0,51*	3,6	0,011	0,06
T elgesio problemos	0,05	0,1	-0,15	1,66	0,178	0,02
M prosocialus elgesys	0,03	-0,15	1,21***	5,89	0,001	0,08
T prosocialus elgesys	-0,06**	-0,24**	0,61**	7,26	<0,001	0,1
M hiperaktyvumas	0,01	0,14	-1,46**	5,89	0,001	0,08
T hiperaktyvumas	0,08	0,16	-1,09***	6,43	<0,001	0,09
M bendri sunkumai	0,06	0,15	-1,56*	1,87	0,137	0,03
T bendri sunkumai	0,2*	0,42	-1,07	3,02	0,031	0,04

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu

Nei vienu iš pateiktų atvejų R^2 nerodo, kad modelis tinkamas ($R^2 < 0,2$), tačiau kai kuriais atvejais galima pastebėti, jog šiose prognozėse yra statistiškai reikšmingų kintamųjų ($p < 0,05$). Pastarieji atvejai aptariami toliau.

Žvelgiant į mokytojų (M) pateiktus duomenis apie vaikų elgesio problemas galima pastebėti, kad yra statistiškai reikšmingų kintamųjų ($p < 0,05$). Matoma, kad vaikų lyčių stereotipų kiekis ir vaikų lytis turi įtakos vaiko elgesio problemoms, kurias pastebi mokytojai. Gauti rezultatai rodo, jog jei padidėtų stereotipų kiekį, tai tikėtina, kad padaugėtų elgesio problemų. Taip pat pastebima, kad mokytojai elgesio problemų dažniau pastebi pas berniukus nei pas mergaites.

Pateiktoje lentelėje taip pat matoma, kad tiek tėvų, tiek mokytojų pateikti duomenys rodo statistiškai reikšmingų kintamųjų prognozėje su prosocialiu vaikų elgesiu. Matoma, kad mokytojų pateiktuose rezultatuose statistiškai reikšmingas kintamasis – lytis. Ir tėvų, ir mokytojų duomenyse matoma, jog jie mergaitėse dažniau pastebi prosocialų elgesį, nei berniukuose. Taip pat iš tėvų pateiktų duomenų matoma, jog vaiko prosocialų elgesį veikia visi kintamieji: vaikų lyčių stereotipų kiekis, lytis ir amžius. Tikėtina, kad padidėjus vaikų lyčių stereotipų kiekiui, tėvų pastebimas prosocialus elgesys sumažės ($\beta = -0,06$). Taip pat galima teigti, kad galimai kuo mažesnis vaikas ($\beta = -0,24$), tuo prosocialaus elgesio tėvai pastebi daugiau.

Apibendrinant išanalizuotus rodiklius matoma, kad berniukų elgesyje ir mokytojai, ir tėvai dažniau pastebi hiperaktyvumą. O prie tėvų pastebimų bendrų vaikų sunkumų matoma, kad taip pat yra statistiškai reikšmingų kintamųjų, kurie atskleidžia, kad tikėtina, jog padaugėjus lyčių stereotipų, padaugės ir tėvų pastebimų bendrų sunkumų, o sumažėjus vaikų lyčių stereotipams prosocialaus elgesio galimai padaugėtų. Emociniai sunkumai su lytimi, amžiumi ir vaikų lyčių stereotipų kiekiu nesisieja.

4. REZULTATŲ APITARIMAS

Siekiant tyrimo tikslo buvo išanalizuoti vaikų elgesio ir emociniai sunkumai pagal lytį, nustatyti 8 – 12 metų vaikų lyčių stereotipai, palyginti mergaičių ir berniukų turimi lyčių stereotipai, nustatytas skirtingo amžiaus vaikų lyčių stereotipų lankstumas bei buvo ieškoma sąsajų tarp vaikų lyčių stereotipų kiekio ir jų emocinių bei elgesio sunkumų. Pagrindinis šio tyrimo tikslas buvo daugiau sužinoti apie vaikų lyčių stereotipus ir kaip jie siejasi su vaikų elgesio ir emociniais sunkumais.

Vienas iš tyrimo uždavinių buvo išsiaiškinti su kokiais elgesio ir emociniais sunkumais susiduria tyrime dalyvavę skirtingų lyčių vaikai. Literatūros dalyje nagrinėjamuose tyrimuose, kuriuos atliko E. L. Nikolaev ir kolegės (2016) bei kiti tyrėjai, taip ir šiame, remiantis mokytojų vertinimu, buvo nustatyta, kad berniukai (vidurkinis rangas = 108,54) turi daugiau elgesio problemų nei mergaitės (vidurkinis rangas = 91,81). Taip pat buvo nustatyta, kad berniukai (vidurkinis rangas = 116,45) dažniau hiperaktyvūs nei mergaitės (vidurkinis rangas = 85,09). Hiperaktyvumo statistiškai reikšmingas skirtumas pastebimas tiek mokytojų, tiek tėvų pateiktuose atsakymuose.

Šio tyrimo mokytojų, ir tėvų atsakymuose atsispindėjo, jog mergaitės (vidurkinis rangas = 113,42) labiau nei berniukai (vidurkinis rangas = 83,13) pasižymi prosocialiu elgesiu. Gautas rezultatas sutampa su T. Boe, M. Hysing, J. C. Skon ir K. Breivik (2016) tyrimuose bei Lietuvos tyrime, kurį atliko I. Kajokienė, ir R. Žukauskienė (2007) gautais rezultatais. Tai rodo, jog mergaitės siejamos su tinkamu elgesiu ir pastebima jog jos yra labiau linkusios socialiai priimtina elgtis nei berniukai. Dėl to mergaitės galimai turi mažiau ir elgesio sunkumų, nes ir pagal stereotipus jos elgtis turi mandagiai ir turi būti labiau socialiai priimtinos. Literatūros dalyje analizuoti tyrėjų atliktų tyrimų duomenys išsiskyrė: E. L. Nikolaev, E. A. Baranova ir S. A. Petunova (2016) tyrimo rezultatai parodė, jog emocinių simptomų daugiau turi berniukai; T. Boe, M. Hysing, J. C. Skon ir K. Breivik (2016) bei O. Malinauskienės ir R. Žukauskienės (2007) atliktų tyrimų rezultatai rodė, kad emocinių simptomų daugiau turi mergaitės. Šio tyrimo rezultatai parodė, jog mergaitės (vidurkinis rangas = 107,49) dažniau pasižymi emociniais sunkumais, nei berniukai (vidurkinis rangas = 90,11). Rezultatai skiriasi galimai dėl to, kad E. L. Nikolaev su kolegomis (2016) tyrime vertinimą atliko trečiasis asmuo - tyrėjas, kuris stebėjo kaip vyksta mamos ir vaiko bendravimas, o ne patys tiriamieji ar jų mokytojai ar tėvai, kurie juos pažįsta, tačiau kita vertus, tuomet rezultatai gali būti šališki. Taip pat įtakos skirtingiems rezultatams dėl vaikų emocinių sunkumų galėjo turėti ir kultūros aspektas, nes Lietuvos tyrėjų gauti rezultatai sutapo su šio tyrimo rezultatais.

Tyrimo metu taip pat buvo siekiama išsiaiškinti kokie lyčių stereotipai būdingi 8 – 12 metų vaikams. Literatūroje nustatyta, jog dažnas stereotipas, jog berniukai geriau mokosi matematikos ir yra protingesni nei mergaitės (Bian, Leslie, & Cimpian, 2017). Šio tyrimo rezultatai parodė, kad daugiau nei pusė tyrime dalyvavusių mergaičių ir berniukų pasirinko, jog abiejų lyčių vaikai gali būti vienodai protingi, t.y. kad nuo lyties nepriklauso ar vaikas protingas, ar mažiau protingas. Skirtingiems rezultatams įtakos galėjo turėti kultūrų skirtumai, nes visuomenės nuostatos – tai vienas iš veiksnių, kuris įdiegia stereotipus žmonėms, taigi lyčių stereotipai skirtingose šalyse gali skirtis. Šio tyrimo metu paklausus apie tai, kas geresni matematikoje mergaičių ir berniukų nuomonė išsiskyrė, nors bendrai visų vaikų pasirinkti atsakymai rodo, kad nepriklausomai nuo lyties vaikai vienodai gerai moka matematikos (58,5 %). Tačiau žvelgiant į mergaičių ir berniukų pasirinkimus atskirai, prie šio teiginio arti pusės tyrime dalyvavusių berniukų (49,5 %) ir 28,3 % mergaičių pasirinko, kad berniukai geresni matematikoje nei mergaitės. Tam įtakos gali turėti mokytojų ir tėvų turimi stereotipai, kad matematiką geriau moka berniukai, apie šį stereotipą savo darbuose rašė Jacobs ir Eccles (1992). Ir visgi, apibendrinus rezultatus gauname, jog tyrime dalyvavusių vaikų nuomonė sutampa su ankstesniuose moksliniuose darbuose pateikiamais lyčių stereotipais, jog berniukai geresni matematikoje, tai rodo, kad šis stereotipas yra plačiai paplitęs. Dar vienas vyraujantis stereotipas, apie kurį rašė ir L. A. Rudman ir P. Glick (2001) savo darbe, kad mergaitės linkusios mažiau konkuruoti ir yra silpnesnės. Šiuos stereotipus turėjo ir šiame tyrime dalyvavę vaikai, nes jie pasirinko, kad berniukai labiau mėgsta konkuruoti ir varžytis nei mergaitės (71,4 %) bei 66,4 % tyrime dalyvavusių vaikų pasirinko, kad mergaitės yra silpnesnės už berniukus. Tai rodo, kad stereotipai apie berniukus ir jų varžymąsi, polinkį į sportą bei lyderystę, norą laimėti bei fizinę ištvermę ir jėgą sutampa su mokslinių tyrimų rezultatais ir yra plačiai paplitę.

Siekiant nustatyti kokius stereotipus vaikai iškelia apie lytis, buvo prašoma apibūdinti mergaites ir berniukus. Apibūdinami mergaites vaikai dažniausiai išskyrė jų asmenybės savybes (draugiškos, geros) - 40 %, taip pat dažnai mergaitės buvo apibūdinamos paminint tam tikrus dalykus apie jų išvaizdą (gražios, turi ilgus plaukus) – 28,4 %. C. F. Miller su kolegomis 2009 metų tyrime rašė, kad dažniausiai kalbant apie mergaites, jos apibūdinamos su išvaizda susijusiais terminais. Šiame tyrime tai nebuvo dažniausias atsakymas. Dažniau buvo išskiriamos asmenybės savybės. Tačiau teiginiai apie išvaizdą buvo antri pagal dažniausiai pateikiamus atsakymus. Tai rodo, kad kalbėdami apie mergaites vaikai tikrai dažnai pasirenka išvaizdos apibūdinimus. Skirtingiems rezultatams įtakos galėjo turėti kultūros skirtumai, tikėtina, kad skirtingose šalyse išskiriamos skirtingos vertybės ir atkreipiamas dėmesys į skirtingus dalykus. Taigi galimai vienoje šalyje apibūdinami kitus žmonės įvardins išorinius veiksnius – veiklas, išvaizdą, o kitoje – vidinius veiksnius – asmenybės savybes.

Apibūdindami kokie yra berniukai, tyrime dalyvavę vaikai pateikė veiklas, kuriomis berniukai užsiima, t.y. sportas, žaidimai ir pan. (38,2 %). C. F. Miller su kolegomis 2009 metų tyrime teigė, kad vaikai apibūdindami berniukus dažniausiai pateikia su veikla arba jų elgesiu susijusius apibūdinimus (pvz. taiklumas, imtynės ir veiksmo ar fantazijos žaidimai). Šie rezultatai sutampa. Stereotipas, jog berniukai geresni sporte yra labai stiprus. Tam pritarė 68,9 % visų tiriamųjų. Galimai dėl to taip lengvai ir kyla asociacijos tarp berniukų ir sporto. Šiame tyrime taip pat dažnai buvo pateikiami ir apibūdinimai, kuriuose buvo pateiktos berniukų asmenybės savybės (31,3 %) (išdykę, triukšmingi, linksmi, aktyvūs...). Iš to galima spręsti, kad Lietuvoje vaikai apibūdindami kitus dažnai remiasi jų asmenybės savybėmis, o ne išoriškai pastebimais veiksniais (t.y. veikla, išvaizda).

Žvelgiant į skirtingo amžiaus vaikus ir jų turimų stereotipų kiekį, pavyko pastebėti, kad 8 metų vaikai turi daugiausiai lyčių stereotipų. Statistiškai reikšmingas skirtumas pastebimas tarp 8, 10 ir 12 metų vaikų grupių. C. L. Martin ir D. Ruble (2004) tyrime pateiktas modelis, kuriame pavaizduota kreivė atspindi panašius duomenis rodančius, kad 8 metų vaikai turi kur kas daugiau lyčių stereotipų nei 12 metų vaikas ir kad nuo 8 vaiko gyvenimo metų lyčių stereotipų kiekis laipsniškai mažėja, t.y. atsiranda stereotipų lankstumas. Šiame tyrime nebuvo keltas longitudinalinio tyrimo tikslas. Nebuvo stebimas to paties vaiko lyčių stereotipų kiekio kitimas einant metams, kaip tai darė C. L. Martin ir D. Ruble (2004) tyrime. Šiame tyrime siekiama palyginti skirtingo amžiaus vaikų lyčių stereotipų kiekį ir nustatyti kokio amžiaus vaikai kiek turi lyčių stereotipų apie pateiktus teiginius (veiklas ir asmens savybes). Galbūt dėl to buvo gauti rezultatai, kurie neatspindėjo tokio ryškaus lyčių stereotipų kiekio kitimo kaip pateikta C. L. Martin ir D. Ruble 2004 metų atlikto darbo grafike.

Pagrindinis šio tyrimo tikslas buvo nustatyti ar vaikų lyčių stereotipų kiekis gali nulemti vaiko elgesį ir emocijas. Tokių tyrimų anksčiau atlikta nebuvo, tačiau teorijoje buvo aptarta, kad dėl lyčių stereotipų gali kilti frustracija ir savirealizacijos sunkumai (Kollmayer, Schober & Spiel, 2018), kurie gali turėti įtakos žmogaus elgesio ir emocijoms sunkumams (Nasvytienė, 2005). Atlikus tyrimą nustatyta, kad vaikų lyčių stereotipų kiekis siejasi su tėvų pastebėtu prosocialiu elgesiu ir bendrais sunkumais bei mokytojų pastebėtomis elgesio problemomis, tačiau prognozė labai menka. Buvo gauta, kad nors ir menka lyčių stereotipų prognozė, tačiau sąsajos matomos. Galima pastebėti silpnas koreliacijas, kurios rodo, kad kuo mažiau lyčių stereotipų, kuo vaikai mažesni ir jei jų lytis mergaitė, tuo dažniau tėvai pastebės prosocialų vaiko elgesį. Mokytojų įvertintas vaikų prosocialus elgesys taip pat atskleidė tendenciją, kad mergaitės dažniau pasižymi prosocialiu elgesiu. Gautas rezultatas sutampa su anksčiau paminėtais T. Boe, M. Hysing, J. C. Skon ir K. Breivik (2016) bei I. Kajokienė, ir R. Žukauskienė (2007) tyrimais, kuriuose teigiama, kad mergaitės dažniau elgiasi

prosocialiai. Taip gali būti dėl lūkesčių, kad mergaitės mokomos ir skatinamos elgtis tinkamai ir pagal tam tikrus standartus. Kuo daugiau lyčių stereotipų, tuo žmogus mažiau bendrauja su kitais dėl savo nuostatų į tam tikrus dalykus, dėl to prosocialaus elgesio tikimybė mažėja. Mokytojų pateikti rezultatai atskleidė, kad kuo daugiau lyčių stereotipų ir jei lytis berniukas – tuo didesnė elgesio problemų tikimybė. Tai patvirtina pagrindinę šio tyrimo idėją, kad lyčių stereotipų kiekis turi įtakos elgesio sunkumams, nors ryšys labai menkas. Priklausomai nuo lyties ir stereotipų kiekio elgesio sunkumai gali kisti. Pastebima, kad kuo daugiau lyčių stereotipų turi vaikai, tuo didesnė tikimybė, kad vaikai turės bendrą sunkumą, kuriuos pastebi tėvai. Taigi galima teigti, kad lyčių stereotipai yra vienas iš veiksnių, dėl kurio vaikas gali turėti sunkumą. Tačiau ryšiai tarp vaikų turimų stereotipų kiekio ir jų patiriamų sunkumų yra labai menki, todėl daroma išvada, kad tai nėra stiprus prognostinis veiksnys, kuris leidžia nuspėti vaiko elgesio ir emocinius sunkumus. Taigi galima manyti, kad tolimesi tyrimai bus prasmingi šioje temoje ir didesnė tiriamųjų imtys parodys aiškesnes tendencijas šioje srityje.

Tyrimo ribotumai ir rekomendacijos tolimesniems tyrimams. Tyrimo ribotumas galėjo būti nevisai tinkamai sudėlioti klausimai vaikų lyčių stereotipų anketoje. Tikėtina, kad atviro klausimo atsakymams (klausime buvo prašoma apibūdinti mergaites ar berniukus) galėjo turėti įtakos anksčiau pateiktos dalys, kuriose buvo klausiama apie tam tikrus gebėjimus, kuriuos reikėjo priskirti mergaitėms ar berniukams. Ateityje, sudarant panašaus pobūdžio anketą, rekomenduojama atidžiai peržiūrėti užduočių pateikimo tvarką.

Taip pat vienas iš ribotumų galėjo būti tiriamųjų kiekis. Tai pasijautė siekiant išanalizuoti vaikų lyčių stereotipus pagal amžių. Didesnis tiriamųjų skaičius leistų daryti drąsesnius apibendrinimus.

IŠVADOS

1. 8 – 12 m. vaikų lyčių stereotipų kiekis silpnai susijęs su emociniais ir elgesio sunkumais: kuo vaikas turi daugiau lyčių stereotipų, tuo didėja tikimybė labiau pasireikšti elgesio problemoms ir bendriems vaiko sunkumams.

2. Prosocialų 8 – 12 m. vaikų elgesį veikia vaikų lyčių stereotipų kiekis, amžius ir lytis: kuo mergaitės yra mažesnės ir turi mažiau lyčių stereotipų, – tuo labiau tikėtinas prosocialus elgesys tikimybė.

3. 8 – 12 metų vaikų emociniai ir elgesio sunkumai skiriasi priklausomai nuo lyties: berniukai dažniau nei mergaitės turi hiperaktyvumo bei elgesio sunkumų. Mergaitėms dažniau būdingas prosocialus elgesys bei emociniai sunkumai nei berniukams.

4. Labiausiai paplitę 8 – 12 metų vaikų lyčių stereotipai susiję su mergaičių asmeninėmis savybėmis ir išvaizda, o berniukų – su atliekama veikla bei asmeninėmis savybėmis:

- berniukai sportuoja, žaidžia kompiuterinius žaidimus, yra išdykę, triukšmingi, linksmi, aktyvūs, geriau taiso daiktus, labiau konkuruoja ir varžosi;

- mergaitės geros, draugiškos, gražios, ilgais plaukais, geriau šoka, gamina valgyti, yra rūpestingesnės, silpnesnės bei jautresnės, labiau mėgsta mokyklą, yra drausmingesnės, labiau bendrauja su mokytoja ir mokytoja mergaites pagiria dažniau.

5. Mergaičių ir berniukų stereotipai, susiję su lytimi, skiriasi:

- berniukai dažniau nei mergaitės, turi stereotipą, kad jie geresni matematikoje ir geriau taiso daiktus. Jų nuomone mergaitės silpnesnės nei berniukai.

- mergaitės dažniau nei berniukai turi stereotipą, kad mergaitės geriau gamina valgyti, yra rūpestingesnės ir daugiau bendrauja su mokytoja nei berniukai.

6. Vyresni vaikai turi mažiau lyčių stereotipų nei mažesni: 8 ir 10 metų vaikai turi daugiau lyčių stereotipų nei 12 metų vaikai.

LITERATŪRA

- Akimova, E., & Karavajeva, S. (2004). Gender Stereotypes in the Consciousness of the Lithuanians. *Social Sciences (1392-0758)*, 43(1).
- Anastopoulos, A. D., Smith, T. F., Garrett, M. E., Morrissey-Kane, E., Schatz, N. K., Sommer, J. L., Kollins, S. H. & Ashley-Koch, A. (2011). Self-regulation of emotion, functional impairment, and comorbidity among children with AD/HD. *Journal of attention disorders*, 15(7), 583-592.
- Ashmore, R. D., Deaux, K., & McLaughlin-Volpe, T. (2004). An organizing framework for collective identity: articulation and significance of multidimensionality. *Psychological bulletin*, 130(1), 80.
- Auhadeeva, L. A., Yarmakeev, I. E., & Aukhadeev, A. E. (2015). Gender Competence of the Modern Teacher. *International Education Studies*, 8(2), 32-37.
- Beauchaine, T. P., McNulty, T. (2013). Comorbidities and continuities as ontogenic processes: Toward a developmental spectrum model of externalizing psychopathology. *Development and Psychopathology*, 25(402), 1505–1528.
- Bennett, M., Sani, F., Hopkins, N., Agostini, L., & Malucchi, L. (2000). Children's gender categorization: An investigation of automatic processing. *British Journal of Developmental Psychology*, 18(1), 97-102.
- Bennett, M., & Sani, F. (2008). Children's subjective identification with social groups: A group-reference effect approach. *British Journal of Developmental Psychology*, 26(3), 381-387.
- Berenbaum, S. A., Martin, C. L., & Ruble, D. N. (2008). Gender development. *Child and adolescent development: An advanced course*, 647-695.
- Colman, A. M., (2006). *Oxford dictionary of psychology*. Oxford: Oxford university press.
- Bian, L., Leslie, S. J., & Cimpian, A. (2017). Gender stereotypes about intellectual ability emerge early and influence children's interests. *Science*, 355(6323), 389-391.
- Blakemore, J. E. O. (2003). Children's beliefs about violating gender norms: Boys shouldn't look like girls, and girls shouldn't act like boys. *Sex roles*, 48(9-10), 411-419.
- Boe, T., Hysing, M., Skogen, J. C., & Breivik, K. (2016). The Strengths and Difficulties Questionnaire (SDQ): Factor structure and gender equivalence in Norwegian adolescents. *PloS one*, 11(5), e0152202.
- Buckner, J. P., & Fivush, R. (1998). Gender and self in children's autobiographical narratives. *Applied Cognitive Psychology*, 12(4), 407-429.

- Cameron, J., Bachman, M., Alvarez, J., & Ruble, D. N. (2004). The development of a sense of “we”: The emergence and implications of children’s collective identity. In *The development of the social self* (pp. 43-90). Psychology Press.
- Campbell, A., Shirley, L., & Caygill, L. (2002). Sex-typed preferences in three domains: Do two-year-olds need cognitive variables?. *British Journal of Psychology*, *93*(2), 203-217.
- Cole, P. M., Dennis, T. A., Smith-Simon, K. E., & Cohen, L. H. (2009). Preschoolers' emotion regulation strategy understanding: Relations with emotion socialization and child self-regulation. *Social Development*, *18*(2), 324-352.
- Coyne, S. M., Linder, J. R., Rasmussen, E. E., Nelson, D. A., & Birkbeck, V. (2016). Pretty as a princess: Longitudinal effects of engagement with Disney princesses on gender stereotypes, body esteem, and prosocial behavior in children. *Child Development*, *87*(6), 1909-1925.
- Costa Jr, P. T., Terracciano, A., & McCrae, R. R. (2001). Gender differences in personality traits across cultures: robust and surprising findings. *Journal of personality and social psychology*, *81*(2), 322.
- Cox, W. T., Devine, P. G., Bischmann, A. A., & Hyde, J. S. (2015). Inferences about sexual orientation: The roles of stereotypes, faces, and the gaydar myth. *The Journal of Sex Research*, *53*(2), 157-171.
- Cristofaro, T. N., & Tamis-LeMonda, C. S. (2008). Lessons in mother-child and father-child personal narratives in Latino families.
- Csinos, D. M. (2010). Will Boys Be Boys and Girls Be Girls? Correcting Gender Stereotypes Through Ministry with Children. *Priscilla Papers*, *24*(2), 23.
- Devlin, M. (2006). *Inequality and the Stereotyping of Young People*. Brunswick Press Ltd.
- Durkin, K. (2000). *Developmental Social Psychology: from Infancy to Old Age*. Blackwell Publishing, 160-193.)
- Eagly, A. H. (2009). The his and hers of prosocial behavior: An examination of the social psychology of gender. *American Psychologist*, *64*(8), 644.
- Eagly, A. H., Wood, W., Diekmann, A., Eckes, T., & Traunter, H. M. (2000). The development social psychology of gender. *T. Eckes, & HM Trautner, Social Role Theory of Sex Differences and Similarities: a current appraisal*, 123-174.
- Eagly, A. H., & Wood, W. (2017). Janet Taylor Spence: Innovator in the study of gender. *Sex Roles*, *77*(11-12), 725-733.
- Egan, S. K., & Perry, D. G. (2001). Gender identity: a multidimensional analysis with implications for psychosocial adjustment. *Developmental psychology*, *37*(4), 451.

- Else-Quest, N. M., Hyde, J. S., & Linn, M. C. (2010). Cross-national patterns of gender differences in mathematics: a meta-analysis. *Psychological bulletin*, 136(1), 103.
- Endendijk, J. J., Groeneveld, M. G., van der Pol, L. D., van Berkel, S. R., Hallers-Haalboom, E. T., Bakermans-Kranenburg, M. J., & Mesman, J. (2017). Gender differences in child aggression: Relations with gender-differentiated parenting and parents' gender-role stereotypes. *Child development*, 88(1), 299-316.
- Fabes, R. A., & Martin, C. L. (1991). Gender and age stereotypes of emotionality. *Personality and social psychology bulletin*, 17(5), 532-540.
- Gintilienė, G., Girdzijauskienė, S., Černiauskaitė, D., Lesinskienė, S., Povilaitis, R., & Pūras, D. (2004). Lietuviškas SDQ–standartizuotas mokyklinio amžiaus vaikų „Galių ir sunkumų klausimynas“. *Psichologija*, 29, 88-105.
- Gooden, A. M., & Gooden, M. A. (2001). Gender representation in notable children's picture books: 1995–1999. *Sex roles*, 45(1-2), 89-101.
- Gresham, F. M. (1995). Student Self-Concept Scale: Description and relevance to students with emotional and behavioral disorders. *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 3(1), 19-26.
- Hamilton, M. C., Anderson, D., Broaddus, M., & Young, K. (2006). Gender stereotyping and under-representation of female characters in 200 popular children's picture books: A twenty-first century update. *Sex Roles*, 55(11-12), 757-765.
- Hine, B. A. (2017). Identifying the male prosocial niche: the gender-typing of prosocial behaviour across childhood and adolescence. *European Journal of Developmental Psychology*, 14(2), 206-220.
- Hine, B., & Leman, P. J. (2013). The developing relationship between gender and prosocial behavior. *Gender and development*, 78-108.
- Huerta, M. D. C., Adema, W., Baxter, J., Han, W. J., Lausten, M., Lee, R., & Waldfogel, J. (2013). Fathers' leave, fathers' involvement and child development: Are they related? *Evidence from four OECD countries* (No. 140). OECD Publishing.
- Kajokienė, I., & Žukauskienė, R. (2007). 6–18 m. vaikų reprezentacinės ir klinikinės imčių emocinių ir elgesio sunkumų sąsajų palyginimas su šeimos socialiniais, ekonominiais ir demografiniais veiksniais. *Psichologija*, 36, 22-43.
- Kallitsoglou, A. (2018). Executive Function Variation in Children With Conduct Problems: Influences of Coexisting Reading Difficulties. *Journal of learning disabilities*, 51(2), 168-180.

- Knoll, S., Eisend, M., & Steinhagen, J. (2011). Gender roles in advertising: Measuring and comparing gender stereotyping on public and private TV channels in Germany. *International Journal of Advertising*, *30*(5), 867-888.
- Kollmayer, M., Schober, B., & Spiel, C. (2018). Gender stereotypes in education: Development, consequences, and interventions. *European Journal of Developmental Psychology*, *15*(4), 361-377.
- Koch, A. J., D'mello, S. D., & Sackett, P. R. (2015). A meta-analysis of gender stereotypes and bias in experimental simulations of employment decision making. *Journal of Applied Psychology*, *100*(1), 128.
- Kristoffersen, J. H., Obel, C., & Smith, N. (2015). Gender differences in behavioral problems and school outcomes. *Journal of Economic Behavior & Organization*, *115*, 75-93.
- Leaper, C. (1991). Influence and involvement in children's discourse: Age, gender, and partner effects. *Child development*, *62*(4), 797-811.
- Leaper, C., & Friedman, C. K. (2007). The socialization of gender. *Handbook of socialization: Theory and research*, 561-587.
- Maccoby, E. E. (2002). Gender and group process: A developmental perspective. *Current directions in psychological science*, *11*(2), 54-58.
- Malinauskienė, O., ir Žukauskienė, R. (2007). Paauglių emocinių ir elgesio sunkumų sąsajos ir pokyčiai per trejus metus: amžiaus ir lyties ypatumai. *Psichologija*, *35*, 19-31.
- Martin, C. L., Ruble, D. N., & Szkrybalo, J. (2002). Cognitive theories of early gender development. *Psychological Bulletin*, *128*, 903-933.
- Martin, C. L., & Ruble, D. (2004). Children's search for gender cues: Cognitive perspectives on gender development. *Current directions in psychological science*, *13*(2), 67-70.
- Maslow, A. H. (1967). A theory of metamotivation: The biological rooting of the value-life. *Journal of humanistic psychology*, *7*(2), 93-127.
- Miller, C. F., Trautner, H. M., & Ruble, D. N. (2006). The Role of Gender Stereotypes in Children's Preferences and Behavior.
- Miller, C. F., Lurye, L. E., Zosuls, K. M., & Ruble, D. N. (2009). Accessibility of gender stereotype domains: Developmental and gender differences in children. *Sex roles*, *60*(11-12), 870-881.
- Moshe, A. (2014). Describe and evaluate two or more explanations of gender development (e.g. social learning theories, cognitive development theories, gender schema theories). *Gender Development*.
- Mulvey, K. L., & Killen, M. (2015). Challenging gender stereotypes: Resistance and exclusion. *Child Development*, *86*(3), 681-694.

- Mulvey, K. L., Rizzo, M. T., & Killen, M. (2016). Challenging gender stereotypes: Theory of mind and peer group dynamics. *Developmental science, 19*(6), 999-1010.
- Mwamwenda, T. (2013). Adolescents' gender stereotypes, differences and other aspects of behaviour in the Eastern Cape Province, South Africa. *The Independent Journal of Teaching and Learning, 8*(1), 54-70.
- Nasvytienė, D. (2005). *Vaiko elgesio ir emocijų problemos. Kontekstas, psichologinis įvertinimas ir pagalba*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas
- Nikolaev, E. L., Baranova, E. A., & Petunova, S. A. (2016). Mental Health Problems in Young Children: The Role of Mothers' Coping and Parenting Styles and Characteristics of Family Functioning. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 233*, 94-99.
- Olson, K. R., & Enright, E. A. (2018). Do transgender children (gender) stereotype less than their peers and siblings?. *Developmental science, 21*(4), e12606.
- Pickens, J. (2005). Attitudes and perceptions. *Organizational behavior in health care, 43-76*.
- Plant, E. A., Hyde, J. S., Keltner, D., & Devine, P. G. (2000). The gender stereotyping of emotions. *Psychology of Women Quarterly, 24*(1), 81-92.
- Powlishta, K. K., Sen, M. G., Serbin, L. A., Poulin-Dubois, D., & Eichstedt, J. A. (2001). From infancy through middle childhood: The role of cognitive and social factors in becoming gendered.
- Retelsdorf, J., Schwartz, K., & Asbrock, F. (2015). "Michael can't read!" Teachers' gender stereotypes and boys' reading self-concept. *Journal of Educational Psychology, 107*(1), 186.
- Ruble, D. N., Martin, C. L., & Berenbaum, S. A. (1998). Gender development. *Handbook of child psychology*.
- Rudman, L. A., & Glick, P. (2001). Prescriptive gender stereotypes and backlash toward agentic women. *Journal of social issues, 57*(4), 743-762.
- Sheldon, A. (1990). Pickle fights: Gendered talk in preschool disputes. *Discourse Processes, 13*(1), 5-31.
- Skowronski, J. J., & Lawrence, M. A. (2001). A comparative study of the implicit and explicit gender attitudes of children and college students. *Psychology of Women Quarterly, 25*(2), 155-165.
- Stone, E. A., Brown, C. S., & Jewell, J. A. (2015). The sexualized girl: A within-gender stereotype among elementary school children. *Child development, 86*(5), 1604-1622.
- Sullivan, J., Moss-Racusin, C., Lopez, M., & Williams, K. (2018). Backlash against gender stereotype-violating preschool children. *PloS one, 13*(4), e0195503.

- Svedholm-Häkkinen, A. M., Ojala, S. J., & Lindeman, M. (2018). Male brain type women and female brain type men: Gender atypical cognitive profiles and their correlates. *Personality and Individual Differences, 122*, 7-12.
- Toomey, R. B., Card, N. A., & Casper, D. M. (2014). Peers' perceptions of gender nonconformity: Associations with overt and relational peer victimization and aggression in early adolescence. *The Journal of early adolescence, 34*(4), 463-485.
- Valackienė, A., & Krašenkienė, A. (2007). Diskriminacijos raiška ir valstybės institucijos bei visuomeninis sektorius. *Filosofija, Sociologija, 2007*(2).
- Valiquette-Tessier, S. C., Vandette, M. P., & Gosselin, J. (2016). Is family structure a cue for stereotyping? A systematic review of stereotypes and parenthood. *Journal of Family Studies, 22*(2), 162-181.
- Zosuls, K. M., Ruble, D. N., Tamis-LeMonda, C. S., Shrout, P. E., Bornstein, M. H., & Greulich, F. K. (2009). The acquisition of gender labels in infancy: Implications for gender-typed play. *Developmental Psychology, 45*(3), 688.
- Wolter, I. B., & Hannover, B. (2016). Gender role self-concept at school start and its impact on academic self-concept and performance in mathematics and reading. *European Journal of Developmental Psychology, 13*(6), 681-703.
- Wood, W., & Eagly, A. H. (2015). Two traditions of research on gender identity. *Sex Roles, 73*(11-12), 461-473.
- Quinn, D. M., & Spencer, S. J. (2001). The interference of stereotype threat with women's generation of mathematical problem-solving strategies. *Journal of social issues, 57*(1), 55-71.

PRIEDAI

Mieli tėveliai,

Esu Vilniaus Universiteto edukacinės ir vaiko psichologijos studijų programos II kurso magistro studentė Vilija Švederytė. Norėčiau pakviesti Jus ir Jūsų sūnų/dukra dalyvauti tyrime. Šio tyrimo metu siekiama išsiaiškinti 8 – 12 metų vaikų lyčių stereotipus bei jų sąsajas su vaiko emociniais bei elgesio sunkumais.

Norėčiau pakviesti Jūsų sūnų/dukra dalyvauti apklausoje, kuri padėtų suprasti mokinių nuomonę apie lyčių stereotipus. Apklausa bus atliekama mokyklos klasėje ir truks apie 20 minučių.

Taip pat noriu pakviesti Jus atsakyti keletą klausimų apie save ir užpildyti trumpą anketą apie Jūsų dukra/sūnų, kurie dalyvaus apklausoje mokykloje.

Jūsų ir Jūsų sūnaus/dukters dalyvavimas apklausoje yra savanoriškas, ir jis/ji turi teisę atsisakyti pildyti anketą bet kuriuo metu. Mes neprašysime Jūsų sūnaus/dukters nurodyti savo vardo anketoje, taigi tyrimo metu surinkta informacija bus visiškai konfidenciali ir naudojama tik tyrimo tikslais. Jūsų vardas ir kontaktiniai duomenys nebus susieti su Jūsų vaiko pateiktais atsakymais. Tyrimo metu nebus atskleista jokia asmeninė informacija ir bus užtikrintas duomenų anonimiškumas. Surinkti duomenys bus apsaugoti ir laikomi konfidencialiai. Jūsų pateikti atsakymai bus užkoduoti ir laikomi atskirai nuo pasirašytos sutikimo formos, tokiu būdu išlaikant duomenų konfidencialumą ir anonimiškumą. Tyrimo metu nebus atskleista jokia asmeninė informacija, o rezultatai bus pateikiami apibendrintai.

Dalyvavimas šiame tyrime nenumato jokios tiesioginės naudos Jums ar Jūsų vaikui, bet Jūsų vaiko dalyvavimas projekte yra labai svarbus.

1. Jūsų amžius (*įrašykite*): _____
2. Jūsų išsilavinimas:
  - vidurinis
  - profesinis
  - aukštesnysis
  - aukštasis
  - kita (*įrašykite*): _____

Dėkojame, kad ketinate dalyvauti šiame tyrime ir skyrėte laiko perskaityti šią informaciją. Jei sutinkate, kad Jūsų vaikas dalyvautų šio projekto apklausoje, užpildykite dalyvavimo formą kitame puslapyje ir paskutiniame puslapyje esančią anketą. Gražinkite ją į mokyklą mokytojai iki _____ d.

SUTIKIMO FORMA

Aš perskaičiau bei suprantu pateiktą informaciją ir leidžiu savo vaikui dalyvauti apklausoje.

Vieno iš tėvų vardas ir pavardė: _____
(prašome rašyti SPAUSDINTINĖMIS raidėmis)

Parašas: _____ Data: _____

**Dėkojame, kad leidžiate savo vaikui dalyvauti tyrime.
Jūsų bendradarbiavimas mums labai svarbus.**